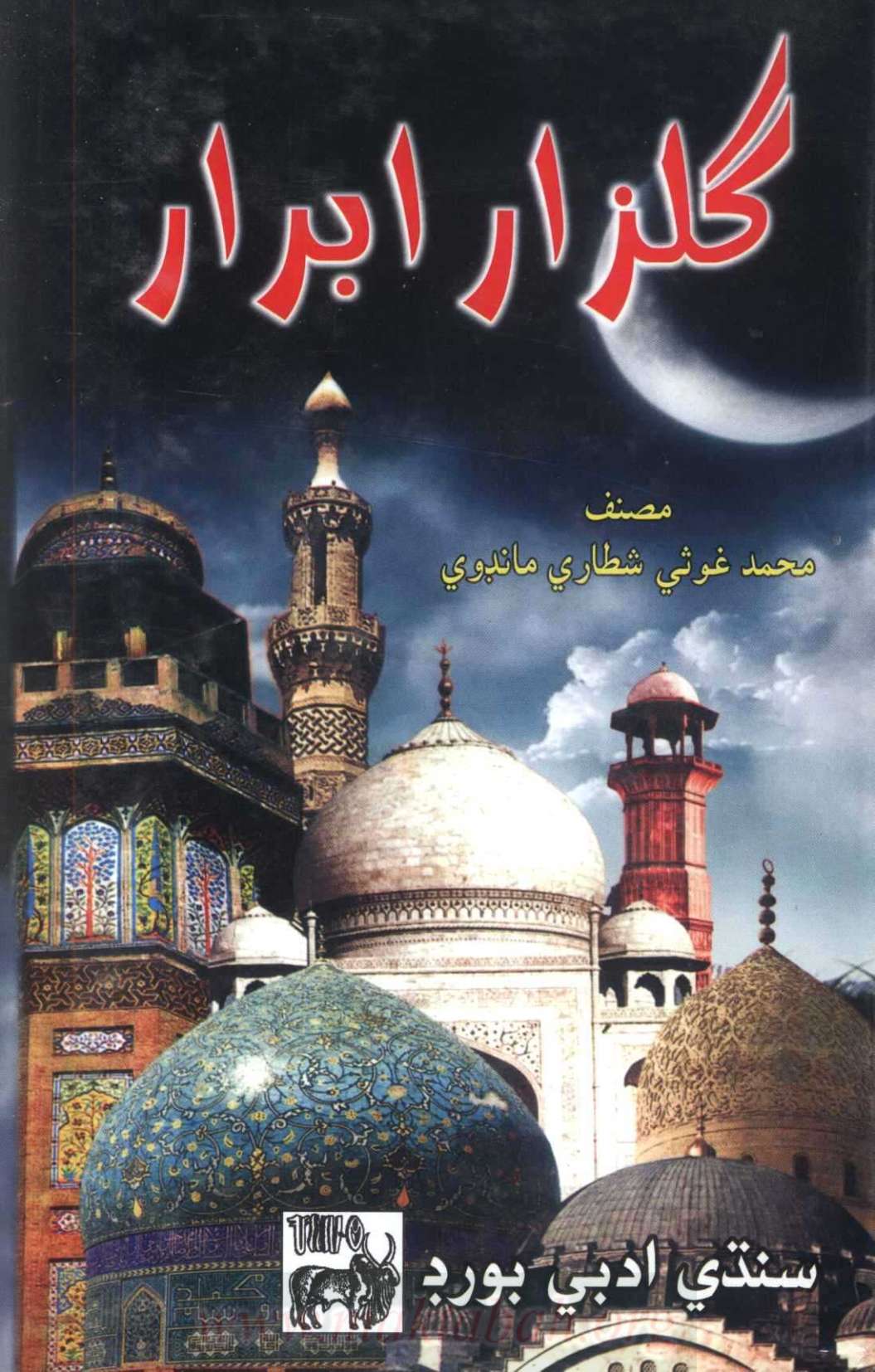
گلزار ابرار

مصنف
محمد غوثي شطاري ماندوي

سنڌي ادبي بورڊ

www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

گلزار ابرار

(سنڌي ترجمو)

مصنف:

محمد غوثي شطاري ماندوي

مترجم:

مخدوم عبدالجبار صديقي

مقدمو/تعليقات

مخدوم سليم الله صديقي

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

2009ع

www.maktabah.org

ڪتاب جا سمورا حق واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن

چاپو پهريون جولاءِ 2009ع **تعداد هڪ هزار**

هن ڪتاب جي ڪنهن به حصي کي، ناشر کان اڳواٽ حاصل ڪيل اجازت کانسواءِ، اليڪٽرانڪ يا ٻئي ڪنهن به طريقي جنهن ۾ اسٽوريج ۽ ريٽريول سسٽم شامل آهي، استعمال نٿو ڪري سگهجي.

قيمت: پنج سؤ اسي رپيا

(Price: 580-00)

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email: sindhiab@yahoo.com

www. Sindhiadabiboard.org

هيءُ ڪتاب پروفيسر سيد زوار حسين شاه نقوي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ جام شورو سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچيءَ وٽان چپائي پڌرو ڪيو.

www.maktabah.org

چپائيندڙ پاران

تذکره نويسيءَ کي "تاريخ جي علم" واري هڪ شاخ طور سمجهيو ۽ جاتو وڃي ٿو. عمومي تاريخ عمومي واقعن جي عڪاس هوندي آهي. جڏهن ته تذکرو کنهن سڪ يا ان کان وڌيڪ شخصن جي احوال کي محفوظ ڪرڻ جو نالو آهي. تذکره نويسي جي حق کي يقيناً اهل تصوف بهتر انداز ۾ دنيا آڏو پيش ڪندا رهيا آهن.

ڏهين ۽ يارهين صديءَ جي تذکره نويس محمد غوثي شطاري نه رڳو هند پر سنڌ جي به کيترن ئي اولیائن جو ذکر ڪري پڙهندڙن جي وسيع حلقي کي پاڻ ڏانهن متوجه ڪيو. سنڌ جي اڪثر بزرگن جو ذکر يقيناً غوثيءَ کي مسيح الاولياء شيخ عيسيٰ سنڌي ۽ سندس ساڻين کان حاصل ٿيو.

سنڌي ادبي بورڊ کي هڪ اهڙي اٽلي ڪتاب "گلزار ابرار" کي هتان جي محققن آڏو پيش ڪندي انهيءَ ڪري به خوشي محسوس ٿي رهي آهي جو هو ان ڪتاب مان لاپ پرائيندي پنهنجي تحقيق جي دائري کي اڃا به بهتر انداز ۾ سنواري سگهندا.

سنڌ جي ممتاز ديني عالم مخدوم عبدالجبار صديقي ان دقيق ڪتاب جي اردو ۽ فارسي نسخن کي سامهون رکي ڪري سنڌي زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي، بلڪ تصوف جي پُر معنيٰ لفظن کي پڙ عام فهم بنائڻ جي ڪامياب ڪوشش ڪئي آهي.

www.maktabah.org

ان ريت ڪتاب ۾ ڪجھ وڌيڪ وضاحت طلب ڳالھين ۽ انھن کي جامع ڪرڻ جي ضرورت پئي محسوس ٿي، اھو ڪم مخدوم سليم الله صديقي کي ڏنو ويو، جنھن مقدمي ۽ تعليقات ۾ ان کي احسن طريقي سان نپايو.

سنڌي ادبي بورڊ جي مانواري چيئرمن پير مظهرالحق صاحب جن جي ھدايتن ۽ دلچسپي سبب ڪتابن جي ڇپائي جو ڪم تيز ڪندي ۽ ھن ڪتاب جي عام مقبوليت ۽ طلب پٽاندر ان جي سنڌي ٻوليءَ ۾ اشاعت يقيناً ھڪ ادبي اضافي طور ثابت ٿيندي.

(سيد زوار حسين شاھ نقوي)
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ
17- جولاءِ 2009ع
بمطابق 23 رجب المرجب 1430ھ

www.maktabah.org

فهرست

مخدوم سنيير الله جو مقدمو ۱ ۲ کان ۱۳

مصنف جو مقدمو 1 کان 20

نمبر	بزرگ جو نالو	مدفن	صفحو
	الف		
.1	ابوالحسن علي ابن ابو علي	لاهور	24
.2	مولانا احمد حافظ دهلوي	-	60
.3	شيخ الهداد احمدآباد	-	69
.4	شيخ احمد نهروالہ	بدايون	79
.5	امام الدين ابدال دهلوي	-	80
.6	خواجہ ابوبکر	دهلي	99
.7	امير خسرو	دهلي	105
.8	امير حسن علا سنجري	ديوگير	107
.9	خواجہ ابوبکر مصلي	-	128
.10	شيخ ابراهيم	کالپي	135
.11	بي بي آرام حصور	نهروالہ	138
.12	سيد احسن	ايرج	147
.13	مخدوم و قاضي اسحاق	مانڈو	149
.14	مولانا محمد امين	-	150
.15	بابا اسحق مغربي	-	160
.16	سيد اشرف جهانگير	کچوچہ	172
.17	مولانا ابو سعيد	-	207
.18	شاهہ ابدال	رنت پنور	229
.19	شيخ ابوالفتح هدية الله سر مست ابن شيخ قاضن شطاري	حاجي پور	262

www.maktabah.org

.20	شيخ ابوبكر قريشي	جوگي پور	265
.21	شيخ احمد نارنولي	ناگور	267
.22	شيخ ابراهيم ابن عمر سنڌي	برهانپور	277
.23	شيخ احمد مدني گوشہ گزين	-	287
.24	شيخ امين الدين	-	288
.25	شيخ احمد ابن نعمت الله	اجين	303
.26	شيخ امان الله پاڻي پتي	پاڻي پت	313
.27	شيخ آدهو حصاري	قلعہ فيروزه	319
.28	شيخ ابراهيم كلهوڙا سنڌي	-	320
.29	سيد ابو سعيد ابن سيد راجو	كالپي	320
.30	خطيب ابولافضل شيرازي	-	321
.31	شيخ اڏن ابن شيخ بهاءُ الدين جونپوري	جونپور	362
.32	شيخ ابوالنصر طبلادي	مصر	391
.33	شيخ ابو جيو ابن خضر	قلعہ آيسر	395
.34	شيخ اوليا ابن شيخ سراج	مكہ معظمہ	400
.35	شيخ احمد ابن شيخ جلال	بڙو دهہ	401
.36	شيخ ابراهيم سنڌي قاري شطاري	برهانپور	413
.37	شيخ اوليا مريد شيخ لشكر محمد عارف	-	423
.38	شيخ ميان آبا ابراهيم	برهانپور	440
.39	حاجي ابراهيم سرهندي	رنت پنور	440
.40	شيخ احمد متوكل أجيني	أجين	443
.41	مولانا اسماعيل سنڌي	-	445
.42	سيد ابراهيم بكري	برهانپور	449
.43	شيخ ابو يزيد ابن شيخ لشكر محمد عارف	-	450
.44	شيخ الهداد مارهره	-	457

www.maktabah.org

.45	شيخ الهہ بخش چشتي	-	459
.46	شيخ آدم صوفي	-	474
.47	شيخ امان الله ابن شيخ كمال الدين سليماني	-	479
.48	حاجي ابراهيم محدث قادري	آگرو	481
.49	شيخ امان الله افغان	-	481
.50	شيخ اسحاق قلندر سنڈي	-	484
.51	شيخ افضل محمد	آگرو	484
.52	قاضي ابراهيم ابن قاضي محمد	پنوري	492
.53	شيخ الله بخش	مالوه	498
.54	خواجہ اسحاق ابن مولانا خواجگي	سمرقند	504
.55	شيخ ابوالفتح ابن جمال الدين مكي عباسي	آگرو	506
.56	شيخ ابو الفيض فيضي فياضي	-	511
.57	شيخ ابو سعيد	كالپي	524
.58	شيخ امين ابن احمد نهروالہ	برهانپور	543
.59	پائي اسحاق حصور	مهيسر	545
.60	شيخ ابو الفتح دهلوي	-	550
.61	شيخ الهداد صالح	-	553
.62	مولانا اسماعيل مير امير عبدالله	لاهور	558
.63	مولانا الهداد ومولانا شمس الدين	-	558
.64	شيخ احمد سرهندي	-	559
.65	شيخ اختيارالدين	-	561
.66	شيخ احمد ابن شيخ عبدالاحد	-	592
.67	سيد ابراهيم نوري	-	607
.68	شيخ الهداد	-	620
.69	شيخ اويس ابن غوث اولياء	-	469

www.maktabah.org

ب

.70	شیخ بهاء الدین محمد سیکری	-	60
.71	شیخ بهاؤالدین ذکریا	ملتان	60
.72	شیخ پمرو	کره	64
.73	شیخ برهان الدین محمود	دهلي	92
.74	شیخ برهان الدین غریب	-	103
.75	شیخ بدر الدین سمرقندي	دهلي	111
.76	شیخ بدر الدین غزنوي	-	114
.77	مولانا برهان الدین صوفي	-	125
.78	شیخ بابو چشتي	کنبایت	128
.79	شیخ برهان الدین نهروالہ	-	145
.80	مخدوم وقاضي برهان الدین	ماندو	148
.81	شیخ بنان برهانپوري	برهانپور	153
.82	قطب عالم سید برهان الدین	-	174
.83	مولانا برهان الدین	-	205
.84	شیخ بهاء الدین گنج روان	محمد آباد کالپي	225
.85	شیخ بدهن شطاري	-	244
.86	شیخ بهاء الدین شاہ باجن	برهانپور	249
.87	شیخ بخشو	-	263
.88	شیخ پول مرید شیخ ظهور حاجي حمید حصور	قصہ بیانہ حصور	275
.89	خواجہ بهاء الدین	-	322
.90	پیر باجر	-	325
.91	شیخ برهان انصاري	کالپي	353
.92	مولانا پاینده	-	362

www.maktabah.org

.93	شیخ بهاؤ الدین مفتي	آگرو	364
.94	شیخ برهان	اجمیر	394
.95	شیخ بایزید شرواني	آگرو	415
.96	مخدوم بایزید لاکو	-	429
.97	مخدوم بلال سنڈي	-	429
.98	سید بدرالدین ابن سید جلال	آگرو	438
.99	شیخ بیاره نور ظهور	أجین	448
.100	شیخ پول مجذوب	-	456
.101	سید پیر ابن سید علي	قلعہ آسیر	
		خاندیس	497
.102	شیخ بابو جیو ابن شیخ جیو	پٹن	500
.103	بابا بهرنگ	مانڈو	502
.104	شیخ برهان علوي	برهانپور	512
.105	شیخ پیر محمد ابن عبدالحکیم	برهانپور	528
.106	مولانا بدرالدین اسحاق	-	555
.107	شیخ بدر الدین سهرندي	-	559
.108	شیخ بابو ابن جیون	-	615
.109	شیخ برخوردار گجراتي	-	622
.110	شیخ بابو سنڈي	برهانپور	637
.111	شیخ بدها طیب بهاري	-	638
.112	شیخ بدها حقاني جونپوري	-	638

ت

.113	توغان شهید (سید معروف شهید)	مندسور	78
.114	خواجہ تقي الدین نوح	-	128

www.maktabah.org

115.	سید تاج الدین سوهي	-	175
116.	شیخ تاج الدین محمد دهلوي	-	231
117.	شاھ تاجو ابن شیخ کمال	-	293
118.	سید تاج الدین قادري نھروالہ	-	500
119.	شیخ تاج الدین ابن شیخ بھاءالدین زکریا	-	511
120.	شیخ تاج العاشقین ابن عبداللہ سندي	لاھور	523
121.	شیخ تاج	-	618

ث

122.	میان ثمن شھید	چانگلي	78

ج

123.	شیخ جمال الدین احمد خطیب ھانسوي	-	58
124.	سید جلال سرخ بخاري اُچ	اُچ	63
125.	شیخ جلال الدین تبریزي	دیومحل	
		بنگال	73
126.	مولانا جمال الدین	-	100
127.	مولانا جلال الدین اوذي	-	100
128.	شیخ جلال الدین جد شیخ حسام الدین	-	121
129.	مخدوم جھانیان سید جلال بخاري	-	131
130.	شیخ جلال الدین مجرد- ترکستاني	-	146
131.	شیخ جلال الدین ابن شیخ عبداللہ	آگرو	154
132.	مخدوم شیخ جمال الدین	احمدآباد	169
133.	مولانا جعفر	-	205
134.	شیخ چجو اساولي سادلي	-	224
135.	شیخ جار اللہ مکي	مکہ معظمہ	246

www.maktabah.org

136.	شیخ جلال متو	برهانپور	256
137.	شیخ چندن قریشي	آگرو	265
138.	شیخ جلال محمد قادري دهلوي	برهانپور	265
139.	شیخ جمال بهتري	احمدآباد	270
140.	ملک چاند والد میان جموجي	مک معظم	284
141.	شیخ چندن	مندسور	306
142.	شیخ چکن کهندوتي	کالپي	315
143.	شیخ جلال ابن طیب جانپانیري	-	327
144.	امیر سید جال ابن سید صدرالدین	آگرو	328
145.	شیخ جمال ابن شیخ الاسلام	مانڈو	399
146.	شیخ چاون ابن عمر چشتي	مانڈو	404
147.	مخدوم جعفر	بوبک	429
148.	شیخ جنید مفتي	آگرو	446
149.	سید جمال مدرس مسجد	برهانپور	457
150.	قاضي جلال الدین ملتاني	بیجاپور	
		دکن	468
151.	میان جموجي ابن ملک چاند	عادلپور	496
152.	شیخ چندن لاهوري	-	617
153.	شیخ جمال بیاباني	-	620
154.	شیخ جلال محمد تانسیري	-	627
155.	شیخ جلال واصل کالپوري	-	637

ح

156.	شیخ حمید الدین دهلوي	-	38
157.	قاضي حمید الدین ناگوري ابن خواجہ عطاء اللہ	دهلي	50

www.maktabah.org

158.	شیخ حسین کاہ بر	ملتان	64
159.	شیخ حمید الدین صوفی سلطان التارکین	ناگور	70
160.	ذکر اولاد سلطان التارکین	-	70
161.	مولانا حسام الدین ملتانی	نہروالہ	118
162.	مولوی حسام الدین نہروالہ	نہروالہ	119
163.	مولانا حسام الدین مانک پوری	-	123
164.	شیخ حیدر	-	127
165.	شیخ حسن محمد اساولی	احمدآباد	181
166.	شیخ حبیب تاجر تاشقندی	-	210
167.	سید حامد حسنی چشتی	-	227
168.	بابا حیدر ابدال	-	247
169.	شیخ ظہور حاجی حمید حصور گوالیاری	بہار	258
170.	شیخ حسین	کرارہ	289
171.	شیخ حسن خطاط ابن شیخ محمود انصاری	آگرو	312
172.	شیخ حسن بدل دہلوی	دہلی	326
173.	شیخ حسین ابن ملک محمد	سکندرہ دہلی	359
174.	شیخ حسین بغدادی	احمدآباد	363
175.	شیخ حسن محمد ابن میانجی احمد	احمدآباد	371
176.	شیخ حمید لار	برہانپور	398
177.	شیخ حسن محمد	جانپانیر	405
178.	شیخ حسن ابن شیخ عبداللہ	کالپی	406
179.	شیخ حسن چشتی	-	424

www.maktabah.org

180.	سید حیدر	-	433
181.	سید حبیب	-	452
182.	شیخ حمزہ ابن شیخ سدا	دیپالپور مالوہ	479
183.	شیخ حمید تبا	-	542
184.	شیخ حاجي چراغ هند	-	553
185.	مولانا حسام الدین سبز	لاهور	555
186.	شیخ حسن ابن موسیٰ والد (مصنف)	-	651

خ

187.	مولانا خواجہ ابن شیخ جلال الدین	-	122
188.	خواجہ خانون علا تاج ناگوري	گوالیار	274
189.	مخدوم اعظم مولانا خواجگي احمد ابن جلال الدین	-	304
190.	خواجہ کلان ابن خواجہ جوئباري	-	427
191.	خواجہ عالم	بیرپور	461
192.	خواجہ ڈبیدي ابن مولانا خواجگي	بخارا	498
193.	خواجہ کلان ابن مولانا خواجگي	بلخ	501
194.	شیخ خدا بخش مندوي	-	598

د

195.	شیخ دوڈن شهید	مندسور	79
196.	شیخ داؤد اساولي	-	229
197.	شیخ داؤد ابن فیض الله	-	243
198.	شیخ دانش مند	لاهو مانڈو	318
199.	ملا دوست صحاف	بلخ	446
200.	شیخ داؤد براري	مانڈو	508

www.maktabah.org

201.	شيخ داؤد	سانپر	534
202.	شيخ دولت گجراتي	-	539
203.	شيخ درويش قاسم	-	628
204.	شيخ دولت ابن عبدالملك منيري	منير	639
205.	شيخ داؤد شطاري ابن شيخ خان محمد	-	648

ر

206.	باب حاجي رتن ابن نصير هندي	سراندیپ	25
207.	شيخ ركن الدين ابوالفتح ابن	-	
	شيخ صدرالدين		64
208.	شيخ ركن الدين فردوسي	دهلي	111
209.	خواجہ رفيع الدين هارون	-	128
210.	شيخ ركن الدين مودود كان شكر	-	
	نهروالہ		163
211.	مولانا ركن الدين خواني	-	173
212.	شيخ رحمة الله ابن شيخ عزيز الله	-	340
213.	مولانا روح الله	-	248
214.	شيخ راجي محمد عيني ابن شيخ خان	أجين	368
215.	مولانا روح الدين	-	405
216.	شيخ ركن الدين ابن محمود	-	423
217.	شيخ راجي محمد پژوده	-	439

ز

218.	مولانا زين الدين تائبادي	-	232
219.	سيد زهيد ابن شاه بدها	قصبہ سارن	307
220.	شيخ زائر الله ابن شيخ عمر ماندو والہ	ماندو	393

www.maktabah.org

221.	شیخ زکریا	دینار	402
222.	شیخ زین الدین ابن شیخ منور	آگرو	471
223.	زنده حاجي	-	616

س

224.	سید محمد کرماني	-	89
225.	شیخ سراج الدین منهاج	بنگالہ	90
226.	شیخ سراج الدین عثمان	-	119
227.	امیر سید احمد ابن سید محمد کرماني	-	134
228.	سید حسین نهروالہ	نهروالہ	136
229.	شیخ سالار	-	152
230.	مولانا سید احمد ابن محمد ثانیسري	کالپي	161
231.	سید محمد گیسودراز	گلبرگہ	164
232.	شیخ سراج سوختہ	کالپي	173
233.	سید احمد ابن محمود	نهروالہ	184
234.	مولانا سعدالدین کاشغري	-	191
235.	مولانا سید حسن	-	202
236.	مولانا سلطان	-	208
237.	حاجي شیخ سلیمان بني اسرائیل	-	233
238.	امیر سید علي قوام	جونپور	245
239.	شیخ سماءالدین دهلي ابن شیخ فخرالدین	دهلي	245
240.	شیخ سالار ناگوري	-	270
241.	سید حسیني	مندسور	271
242.	شیخ سلیمان ابن عفان حاجي ماندوالہ	دهلي	285
243.	سید حسین ابن سید محمد	احمدآباد	297

www.maktabah.org

244.	سید محمد ابن سید معظم	کالپي	318
245.	شیخ سعد ابن بڈن خیرآبادي	-	332
246.	شیخ سعداللہ دھلوي چشتي	برھانپور	433
247.	سید حسین	اجمیر	472
248.	شیخ سراج محمد بنباني	خاندیس	517
249.	سید حسین ابن شیخ جلال	محمدپور سرکار سارنگ پور	518
250.	مولانا سماء الدین جونپوري	-	552
251.	سید حسین مشھدي	پروچ گجرات	563
252.	سید شیخ ابن شیخ عبداللہ	-	563
253.	سید احمد افغان ابن شیخ محمد	-	602
254.	سید احمد قادري	-	614
255.	سید حسن حسیني		614

ش

256.	شیخ شھاب الدین حق گو	دھلي	48
257.	شیخ شمس الدین داؤد کالپي	-	59
258.	مولانا شھاب الدین امام سلطان نظام الاولیا	-	104
259.	شیخ شرف ابن شیخ یحیٰ	بنگال	112
260.	شیخ شرف پاٹي پتي ابو علي قلندر	-	115
261.	شیخ شمس الدین محمد	-	124
262.	مولانا شیخن مانک پوري	-	124
263.	مولانا شمس الدین یحیٰ	-	126
264.	شیخ شمس اوتاولہ	دھلي	127
265.	خواجہ شمس الدین دھلوي پاٹیجو امیر	-	

www.maktabah.org

	خسرو		129
266.	سيد شمس الدين خاموش	-	130
267.	شيخ شهاب الدين عاشق	دهلي	145
268.	شيخ شهر الله ابن شيخ عزيز الله	-	153
269.	قاضي شهاب الدين عمر زابلي	جونپور	171
270.	شيخ الاسلام چايلده شاه	ماندو	176
271.	ملک شرف الدين شاه شهباز	-	179
272.	شاه عالم گجراتي ابن قطب عالم	احمدآباد	
273.	مولانا شيخ	-	206
274.	مولانا شمس الدين	-	232
275.	مولانا شمس الدين محمد زيرک	-	263
276.	شاه محمد ابن حسن طاهر قادري	-	325
277.	سيد شاه مير	آگرو	329
278.	شيخ شاه علي احمد آبادي	احمدآباد	355
279.	شيخ شکر	پيمندي	
280.	شيخ جوئباري	-	372
281.	شيخ شمس الدين زنده دل شيرازي	دکن	408
282.	شيخ عربي ڈنو سنڌي	-	433
283.	شيخ شهاب الدين واصل	-	458
284.	شريف شيخ	-	564
285.	شيخ شريف محمد	-	566
286.	شيخ شمس الدين جالندري	-	634

ص

287.	شيخ صفي الدين ابراهيم ولد عبدالله رازي	-	40

www.maktabah.org

288.	شیخ صوفي بدهني	-	74
289.	شیخ صدرالدین عارف ابن شیخ بهاء الدین زکریا	-	91
290.	شیخ صدرالدین ذاکر ابن شیخ شمس	پژوده	403
291.	شیخ صدیق پژوده	پژوده	403
292.	قاضي صدرالدین لاهوري	بروج	469
293.	شیخ صدر جهان ابن ابو الفتح	-	540
294.	شیخ صالح حافظ ابن خان محمد	-	613
295.	امیر سید صبغت الله پروچي	مدینہ معظم	633

ض

296.	مولانا ضیاءالدین حامد بلخي	-	38
297.	خواجہ ضیاء الدین برني	-	163
298.	شیخ ضیاء الدین چشتي	مندسور	509

ط

299.	میر ابو النجیب شاہ طیب	-	231
300.	شیخ طیب سنڈي	برهانپور	432
301.	شیخ طاهر ابن یوسف سنڈي	برهانپور	485

ظ

302.	شیخ ظهور الدین جلال	-	435

ع

303.	شیخ عبدالله رازي	-	39
304.	شیخ عارف ملتاني	حجاز	59
305.	شیخ عمادالدین اسماعیل ملتاني ابن	-	

www.maktabah.org

	شیخ صدرالدین		68
306.	شیخ علم الهدي برادر عم زاد شیخ ركن الدين ابو الفتح	-	69
307.	مولانا علاء الدين نيسلي	دهلي	99
308.	خواجہ شیخ علي شاہ ابن شیخ محمود جاندار	-	102
309.	شیخ عمر اسعد لاهوري	پندوہ	120
310.	خواجہ عزیز الدین ابن خواجہ ابوبکر	-	129
311.	قاضي علم الدين ابن قاضي عين الدين	-	144
312.	شیخ عماالدین دهلوي	-	146
313.	مولانا علم الدين شرف جهان	-	153
314.	شیخ عبدالملک قاري	آگرہ	154
315.	شیخ علي پرو ابن احمد	مهايم	167
316.	خواجہ عبداللہ امامي اصفهاني	-	168
317.	خواجہ علاالدین غجدواني	-	175
318.	سید علاؤالدین راني	راۓ سرکار کالپي	176
319.	شیخ عزیز اللہ المتوکل علي اللہ ابن شیخ یحیٰ	-	187
320.	فرزندان شیخ عزیز اللہ	-	241
321.	قاضي عطاء اللہ چشتي	-	190
322.	شاہ عبداللہ شطاري ابن حسام الدين	مانڈو	191
323.	میر عبدالاول	-	204
324.	مولانا خواجہ علي تاشقندي	-	209
325.	محمد عبداللہ عرف مولانا زادہ اتراري	-	210

www.maktabah.org

326.	مولانا علاؤالدین محمد مکتب دار	-	222
327.	مولانا عبدالله	-	223
328.	شاه عبدالله ابن شاه یوسف	-	231
329.	شیخ محمد علا بنگالي عرف شیخ قاضي شطاري	-	239
330.	مولانا عبدالرحمن کاردگر	-	244
331.	میر علائي آبیزي ابن مولانا نظام الدین حسین	-	252
332.	شیخ عطن	-	264
333.	شیخ عبدالله بیاباني ابن سماء سجاد الدین دهلوي	مانڈو	264
334.	شیخ عبدالوهاب بخاري ملتاني	-	269
335.	شیخ علاؤالدین عیسیٰ دهلوي	-	272
336.	مولانا عبدالکریم ابن عطاء الله	-	279
337.	شیخ عبدالقدوس حنفي	کنکویہ سرکار دهلي	281
338.	شیخ علاء الدین دهلوي ابن شیخ نور الدین	قلعہ دهلي	291
339.	شیخ علاؤ الدین ابن شیخ بدرالدین سلیمان	اجوڈن	292
340.	شاه عبدالرزاق جهنجهانوي	-	292
341.	شیخ علاؤ الدین مجذوب	آگره	299
342.	شیخ عبدالملک قاري ابن شیخ عبدالله	آگره	310
343.	شیخ عبدالحکیم ابن شاه باجن	برهانپور	311
344.	مولانا عماد طارمي	-	323

www.maktabah.org

345.	سید عبدالاول دولت آباد	دولت آباد	
		دکن	324
346.	شیخ عبدالوهاب عرف شیخ بدها ابن شیخ ابوالفتح مکي	آگرو	332
347.	شیخ عبدالمومن ابن شیخ محمد	آگرو	350
348.	مخدوم عباس ابن جلال سنڈي	سنڈ	354
349.	شیخ علي شیر بنگالي	احمدآباد	358
350.	شخ عبدالملک بنباني	احمدآباد	360
351.	شیخ عبدالعزیز ملقب بہ عزیز الحق ابن شیخ کمال الحق جونپوري	دهلي	361
352.	شیخ عبدالحکیم کالپي	کالپي	367
353.	حافظ عبدالکریم بصیر	آگرو	370
354.	شیخ عبدالرزاق عرف شیخ لهره	-	372
355.	سید عبدالله آنندي	بنهڑیہ قریب مالوه	375
356.	فقیر علي	بندرسورت	376
357.	قاضي عبدالقادر ابن علي	کاتبہ (دیپالپور)	376
358.	خواجہ محمد عبدالله	تاشقند	377
359.	انجمن فرزندان خواجہ محمد عبدالله	-	380
360.	خواجہ عبدالشهید ابن خواجہ محمد عبدالله	سمرقند	385
361.	شیخ علي قدسي	-	391
362.	مولانا عبدالجلیل جونپوري	-	406
363.	شیخ عبدالوهاب افغان	مانڈو	409
364.	شیخ عبدالرحمان صوفي سرهندي	-	431

www.maktabah.org

.365	شيخ عبدالله كتواسن	آگرو	446
.366	شيخ عبدالله	مانڈو	450
.367	شيخ عبدالجليل ناگوري	-	453
.368	شيخ عبدي	-	458
.369	شيخ عبدالملك ابن شيخ ابراهيم	كالپي	459
.370	شيخ علي متقي ابن حسام الدين جونپوري	مكہ معظمہ	460
.371	شيخ عبدالحي عرف شيخ جيوه	جدولي	462
.372	شخ عبدالغفور ابن داؤد	أجين	471
.373	شيخ عبدالرحيم	عادل پور	472
.374	شيخ عبدالكريم ابن شاه شهباز	-	495
.375	شيخ علاء الدين ثاني مجذوب	آگره	499
.376	حكيم عثمان ابن شيخ عيسيٰ	خانديس	503
.377	شيخ عثمان ابن لادن	مانڈو	505
.378	قاضي عبدالغني	برهانپور	509
.379	شيخ عبدالرزاق	پٹن	510
.380	شيخ عبدالله صوفي شطاري ابن كمال الدين بهلول	آگرو	513
.381	قاضي عبدالقادر ابن قاضي محمود	مالوه	520
.382	علم الدين مجذوب	رهتك	521
.383	شيخ علي افغان	أجين	522
.384	شيخ عبدالطيف ابن ملك شاه غوري	بڑوده	527
.385	شيخ عبدالله ابن شيخ وجيه الدين احمد آبادي	-	529
.386	شيخ عبدالواحد تارك الماء	مندسور	546

www.maktabah.org

.387	شيخ عبدالله عرف شيخ بدها	گواليار	549
.388	مولانا عالم دهلوي	-	552
.389	مولانا عبدالله ابن مولانا شمس الدين انصاري لاهوري	احمدآباد	554
.390	مولانا عبدالرحمن	لاهور	555
.391	مولانا عبدالسلام	لاهور	556
.392	ميان علي شير سهرندي	-	559
.393	شيخ عبدالاحد سهرندي	-	560
.394	شيخ علاؤالدين سارني و شيخ خيرالدين سارني	-	560
.395	شيخ عبدالمعطي	-	564
.396	شيخ عبدالله و شيخ رحمت الله	(شيخ عبدالله) مدينہ	564
.397	سيد عطا محمد	احمدآباد	565
.398	شيخ عيسيٰ ابن شيخ قاسم سنڈي	برهانپور	569
.399	شيخ عبدالقادر ابن ابي محمد	-	601
.400	شيخ عبداللطيف ابن شيخ نور محمد	-	609
.401	شيخ عبدالستار (سنڈي) ابن مسيع الاوليا سنڈي	-	610
.402	شيخ عبدالله مجذوب قادري بغدادي	-	617
.403	شاهہ عمر خوشت گري	-	619
.404	سيد ابن سيد ابراهيم عبدالواحد	-	632
.405	شيخ عبدالحق حقي دهلوي	-	643
.406	خواجہ علي مسيحي ابن حسين رومي	-	646

www.maktabah.org

ع

407.	مولانا غیاث الدین احمد ابن مولانا محمد مکتب دار	-	252
408.	شیخ غیاث الدین انکور	-	253
409.	مولانا غوثي حسن مصنف گلزار	-	653

ف

410.	شیخ فخرالدین حسین زنجاني	لاهور	25
411.	شیخ فخرالدین احمد اجمیري	-	39
412.	شیخ فخرالدین زاهدي	میرٹ	48
413.	شیخ فریدالدین گنجشکر ابن سلیمان	پشن	51
414.	انجمن فرزندان و خلفا شیخ فرید الدین گنج شکر	-	53
415.	شیخ فخر ثاني ابن شیخ شهاب الدین حق گو	-	62
416.	مولانا فصیح الدین	-	102
417.	مولانا فخرالدین مروزي	-	103
418.	مولانا فخرالدین زرادي	-	126
419.	مولانا فتح الله	-	187
420.	شیخ فخر الدین گنج اسرار جونپوري	جونپور	225
421.	شیخ فضل الله گجراتي	رهتک	283
422.	شیخ فخرالدین ابن شیخ داؤد	آگرو	329
423.	شیخ فضل الله ابن شیخ حسین چشتي ملتاني	ماندو	357
424.	شیخ فتح الله راج گدهي	-	396
425.	شیخ فیض الله نارنولي	-	611
426.	شیخ فتح الله پروچي	-	493

www.maktabah.org

427.	شيخ فريد ابن شيخ عبدالحكيم		646

ق

428.	خواجہ قطب الدين بختيار و كاكي	دهلي	40
429.	جماعت ء خليفا حضرت بختيار كاكي	-	43
430.	شيخ قطب الدين منور	هاسنوي	110
431.	مولانا قاسم	-	203
432.	مولانا قاضي خان ابن يوسف ناصحي	-	308
433.	قاضي قاضن سنڈي	-	323
434.	قاضي قطب مجذوب	-	351
435.	قاضي قطب مجرد	مهوبہ	352
436.	شيخ قصاب	-	368
437.	شيخ قطب جهان ذاكر نهروالہ	-	414
438.	شيخ قاسم سنڈي	-	455

ک

439.	خواجہ كريم الدين سمر قندي	-	101
440.	شيخ كمال الدين يعقوب نهروالہ	نهروالہ	104
441.	مولانا كمال الدين زاهد	-	115
442.	شيخ كالو	-	124
443.	شيخ كمال الدين حسين ابن خالد اجميري ناگوري	-	225
444.	شيخ كبير	-	256
445.	شيخ كمال الدين قريشي	-	302
446.	شيخ كمال الدن ابن سليمان	ماندو	356
447.	شيخ كتين لاكہ (لاكو)	-	434

www.maktabah.org

448.	شيخ كرم الله مريد سيد جمن جتي	مانڈو	494
449.	شيخ كرم الله ملتاني	-	621
450.	شيخ كمال ابن شيخ ابراهيم	قلعہ آسير	508
451.	شيخ كمال محمد عباسي	اُجين	522
452.	شيخ كبير برهنہ مالوي ديپالپور	دولت آباد	525
453.	شيخ كليم الدين موسيٰ گجراتي	احمد آباد	566
454.	شيخ گدائي پاٹي پتي	-	621
455.	شيخ كمال الدين كمال مالواه	وهار	628
456.	شيخ كاجا الهداد نام	-	647

ل

457.	مولانا لطف الله ختلاني	-	206
458.	مولانا لطيف الله مريد مولانا خواجگي كاشاني	-	321
459.	شيخ لشكر محمد عارف ابن ملك راجن	برهانپور	415
460.	شيخ لاڈ جيو سنڈي	برهانپور	501

م

461.	خواجہ معين الدين اجميري	اجمير	27
462.	فرزند ءِ خليفا خواجہ معين الدين اجميري	-	32
463.	شيخ مجدالدين	-	39
464.	شيخ محمود نهروالہ	گجرات	46
465.	حاجي مجددالدين جاجرمي دهلوي	-	46
466.	شيخ موسيٰ ٹٹوي	-	70
467.	شيخ محمد ترک نارنولي	نارنولي	76
468.	مولانا معين الدين عمراني	-	77

www.maktabah.org

469.	سید معروف شهید	مندسور	78
470.	سید مولہ عرب زاد	-	81
471.	شاہ مدار ملقب بہ بدیع الدین	مکن پور	84
472.	خلیفا شاہ مذر	-	86
473.	شیخ مبارک گوپاموي	-	100
474.	خواجہ موید الدین کرئي	-	101
475.	خواجہ موید الدین ثاني	دهلي	
476.	مولانا مغیث الدین دهلوي	أجین	130
477.	شیخ محمد نهروالہ معروف بہ شیخ حاجي	نهروالہ	139
478.	سید معین الدین ایرجي	-	147
479.	خواجہ موید مهتہ	-	150
480.	شیخ محمد ابن شیخ ابراهیم ملتاني	-	151
481.	سید محمود ابن سید سماء خورد	مانڈو	165
482.	شیخ محمد ابن عیسیٰ	-	177
483.	مولانا محمد قاضي	-	208
484.	مولانا محمد روحي	-	224
485.	درویش منصور سبزواري	-	224
486.	مولانا محمد تابا دکاني	-	242
487.	مولانا محمد حراني	-	244
488.	خواجہ مرتضیٰ تائبادي	-	247
489.	مولانا معین الدین واعظ هروي	-	248
490.	مولانا محمود کمانگر ابن مکتب دار	-	254
491.	شیخ میر جان	-	255
492.	شاہ میان جي چشتي ابن شیخ نجم الدین	مانڈو	257
493.	شیخ محمد ابن خواجہ تاج الدین محمد	احمدآباد	273

www.maktabah.org

494.	شيخ محمد مودود لاري	پاٹي پت	273
495.	سيد معظم	كالپي	276
496.	شيخ مبارك بالادست	جهنجهانہ	277
497.	قاضي محمود ابن چايلده	قصبہ بيرپور احمدآباد	278
498.	مولانا محمد مجد	دهلي	305
499.	شاهہ منصور	برهانپور	309
500.	شيخ محمد عيني	احمدآباد	308
501.	قاضي منيا ابن يوسف ماندو والہ	-	314
502.	مبارك خان هروي	مهويہ سركار كاپي	316
503.	شيخ محمود چشتي رنپوري	كجهاون	327
504.	شطاريہ جماعت	-	333
505.	شيخ محمد غوث شطاري	گواليار	339
506.	شيخ مبارك سنڈي	برهانپور	365
507.	سيد مرشد الدين والد مير رفيع الدين	آگرو	366
508.	مرزا شاهہ	-	371
509.	شيخ محمد ابن طاهر نهروالہ	نهروالہ	373
510.	شيخ محمد ابن شيخ عبدالملك	آگرو	389
511.	شيخ محمد ابن ابي اللطف	قدس خليل	390
512.	شيخ معروف و شيخ عثمان سنڈي	سيت پور	392
513.	شيخ محمد فقيہ	-	392
514.	ميان ميانجي ابن داؤد	-	393
515.	شيخ موسيٰ	-	397
516.	راجي سيد مصطفيٰ ابن سيد مبارك	-	407

www.maktabah.org

.517	شیخ منور ابن شیخ نور الله	آگرو	410
.518	قاضي مسعود مورپي	-	422
.519	شیخ محمد جفار	-	425
.520	شاه منجهن ابن عبدالله	آشٹہ	425
.521	مولانا کاسکراني	-	428
.522	مولانا خرد دیوانہ	بلخ	430
.523	شیخ محسن کانہ	کانہ	434
.524	شیخ محبت	سارنگ پور	436
.525	شیخ معروف ابن قاضي سعد الله	خاک یثرب	444
.526	شیخ مبارک مجذوب	آگرو	452
.527	ملک محمود بیارہ	احمدآباد	453
.528	سید مصطفیٰ محبوب الله	احمدآباد	453
.529	شیخ محمد نابلوسي	مصر	455
.530	شیخ محمود بیارہ	-	453
.531	ملک شیر خلوتي	بودور	470
.532	شیخ محمد ابن شیخ ابوالحسن	-	474
.533	شیخ محمود ابن عبدالله	برهانپور	491
.534	شیخ ماکو	برهانپور	517
.535	شیخ مبارک صدیقي شطاري	مانڈو	521
.536	شیخ مرتضیٰ ابن سید محي الدین	برهانپور	525
.537	شیخ منور ابن عبدالمجید	لاهور	531
.538	مولانا خواجہ محمد باقي ابن قاضي عبدالسلام	دهلي	536
.539	شیخ محمود ابن سید ملک	نزد مانڈو	544
.540	شیخ محمد	احمدآباد	546
.541	مولانا مسعود بیگ	-	551
.542	شیخ محمد ابن شیخ عارف چشتي	-	629
.543	شیخ محمد ابن فضل الله	-	641
.544	مولانا محمد رضا شکیبي	-	644
.545	میرزا خان خانخانان	-	661

www.maktabah.org

ن

546.	شیخ نظام ناگوري	-	39
547.	شیخ نور الدین دهلوي	-	75
548.	شیخ نور الدین ملک یار پران	دهلي	91
549.	سلطان نظام الدین اولیا ابن احمد بن علي بخاري بدایوني	دهلي	93
550.	خلیفا سلطان نظام الدین اولیا	-	99
551.	شیخ نظام الدین ابو الموئد	-	109
552.	شیخ نجیب الدین فردوسي	حوض شمسي	112
553.	شیخ نظام الدین شیرازي	دهلي	117
554.	شیخ نور قطب عالم	پندوه	120
555.	شیخ نصیر الدین محمود	-	134
556.	سید نور الدین مبارک ابن سید محمد کرماني	-	138
557.	مولانا نظام الدین خاموش	-	168
558.	مولانا نظام الدین نهروالہ	-	178
559.	شاہ نجم الدین منبوي ابن سید نظام الدین	نزد مانبو	182
560.	خواجہ ناصرالدین عبیداللہ عرف خوجہ احرار ؒ جماعت احرار	-	197
561.	مولانا نورالدین تاشقندي	-	210
562.	مولانا ناصرالدین اتراري	-	211
563.	مولانا نورالدین عبدالرحمن جامي	-	212
564.	شیخ نورالدین احمد منبوي	مانبو	228
565.	شاہ نعمان	قلعہ آسیر	230
566.	شاہ نعمت اللہ چشتي	آگرو	231
567.	مولانا نظام الدین حسین ابن مولانا علاو الدین مکتب دار	-	251
568.	مولانا نور اللہ بن مولانا حسین واعظ	-	255

www.maktabah.org

569.	شيخ نصير الدين تميمي انصاري	آگرو	283
570.	شيخ نصير الدين هندوني	-	287
571.	سيد نظام متوطن ثانده	ماندو	295
572.	مولانا ناصر مفتي	-	367
573.	شيخ نجم الحق چايلده	-	377
574.	شيخ ناهر بياباني	مندسور	395
575.	شيخ نظام نار نولي	نارنول	447
576.	مخدوم نوح هالا كندي	-	451
577.	شيخ نظام مجذوب	اگرو	452
578.	شيخ نور الدين ضيا الله ابن غوث الاوليا	لاهور	479
579.	شيخ نظام مريد سيد ابراهيم	-	510
580.	شيخ نصير خان ابن قريش خان	-	526
581.	شيخ نور محمد خليل جانپانيري	احمدآباد	549
582.	شيخ نوالدين و شيخ شمس الدين	-	557
583.	شيخ نصير جمال	نو ساري	566
584.	شيخ نعمت الله شيخ پوري	-	612
585.	شيخ نظام النبيني	انبيث	624
586.	شيخ نظام ثانسيري	-	627

و

587.	شيخ وجيه الدين يحييٰ دهلوي	دهلي	47
588.	مولانا وجيه الدين پائلي	دهلي	99
589.	شيخ وجيه الدين يوسف چنديري	چنديري	117
590.	مولانا ولي ميان كاپي	-	322
591.	شيخ وهبان سنڈي	برهانپور	356
592.	شيخ ولي محمد	برهانپور	397
593.	شيخ ودود الله شطاري ابن شيخ معروف	-	441

www.maktabah.org

.594	میان وجیہ سندي	-	442
.595	شیخ وجیہ الدین احمد علوي	احمدآباد	
		گجرات	364
.596	شیخ ولي ابن ملوک شاہ	چرتاولي	493
.597	شیخ ولي محمد ابن قاضي زادہ	برہانپور	
		خاندیس	513

ہ

.598	سیدد ہبتہ اللہ عرف شاہ میر	احمدآباد	280
.599	شیخ ہانسا بخاري	احمدآباد	478
.600	سید ہبتہ اللہ مرید خواجہ حسن	چولي مہیسر	492
.601	شیخ ہمایون مجذوب	-	619

ي

.602	شاہ یوسف ملتاني	-	23
.603	شیخ یحییٰ ابن شیخ اسرائیل	میز	89
.604	خواجہ یعقوب ابن خواجہ ابن خواجگي	نہروالہ	142
.605	شیخ یوسف بدھا ایرجي	ایرج	166
.606	مولانا یونس لاکو	-	323
.607	شیخ یوسف بنگالي	-	412
.608	شیخ یوسف قادري	-	424
.609	شیخ یوسف ابن شیخ عبداللہ	-	427
.610	شیخ یوسف لنک ابن شیخ داؤد ملتاني	آگرو	473
.611	شیخ یحییٰ کبیر بختیار	-	562
.612	تعلیقات	669 کان	723

www.maktabah.org

مقدمو

قديم مذهبي ڪتابن ۾ جزوي طور انساني تذڪره موجود آهن. پر مقصد مختلف هئڻ سبب انهن کي محض تذڪره جو نالو نه ٿو ڏئي سگهجي. سينه به سينه روايتون، اسرائيليات. جنهن کان هڪ وک اڳتي اسماءُ الرجال "تذڪره" جون ارتقائي منزلون چئي سگهجن ٿيون.

اسلام کان اڳ جي مذهبي ڪتابن کي چڏي جيڪڏهن عربن جي تحريرن کي ڏسجي ته هنن جو وڏو ڪارنامو آهي- انساب جي علم کي مستقل ۽ الڳ صنف طور دنيا سامهون سجاٽپ ڏيڻ. عربن ۾ ان فن جا وڏا ڄاڻو ٿي گذريا آهن. جن کي پيڙهين جون پيڙهيون ياد هونديون هيون. انهن شجرن ئي وڏين شخصيتن ۽ مشاهيرن جا اهم واقعا ياد رکڻ لاءِ رستو ڪوليو. جن کي وقت گذرڻ سان اهميت پٽاندر تحرير ڪيو ويو.

انساني تاريخ قومن جي پاڻ ۾ ڇڪتاڻ، تاجپوشيءَ، شاهي فرمان ۽ اقتدار جي جنگ سان رنگي پئي آهي. ان جي برعڪس عوام جي تاريخ ۽ عام انسانن جي رهٽي ڪهٽي متعلق مواد ڳوليون تا ته اسلام کان اڳ جي دور ۾ ان کي حاصل ڪرڻ لاءِ وڏي جاکوڙ ڪرڻي پوي ٿي. پاڻ ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جي سوانح ۽ سيرت ، اصحابن جا معاملات، ۽ صوفياءُ ڪرام جي اٽڪي ويهڻي کي اسين بادشاهن جي تاريخ نه ٿا چئي سگهون. اسلامي انقلاب کانپوءِ "اسماءُ الرجال" جي فن دنيا کي هزارين انسانن جي سوانح محفوظ ڪرڻ سيکاريو. جنهن اڳتي هلي ملفوظات ۽ تذڪرن کي پڻ بنياد فراهم ڪيو.

حضرت امير معاويه رضي الله عنه جي همعصر مصنف بادشاهن جا حالات ڪتاب "اخبار الملوڪ والماضئين" ۾ تحرير ڪيا. جنهن بعد ابوعبيده، هشام، ڪلبي، قاضي ابوالبختري، ابن هشام وغيره جا نالا ملن ٿا. انهن ڪتابن کي عام طرح تاريخ جا ماخذ ۽ تاريخ تي لکيل ڪتاب سمجهيو ويو. ان جي باوجود جو منجهس بادشاهن کانسواءِ مشاهيرن جا تذڪره به شامل هئا، ان کان هڪ وک اڳتي وڌي مسلمانن پنهنجي مشاهيرن جا الڳ ڪتاب ترتيب ڏيڻ شروع ڪيا.

ان کان صديون پوءِ حاجي خليفه ؒ ان سلسلي کي ارتقا جي هڪ

www.maktabah.org

منزل اڳتي ڏکيو ۽ "کشف الظنون" تحرير کيو. جنهن ۾ هن اسماء الرجال سان گڏ ڪتابن جا نالا ۽ سن پٽ محفوظ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ دوران مختلف تاريخون تحرير ٿيون، جن ۾حوالن طور مشاهيرن جو ذڪر ٿيندو رهيو. پر ابوعبدالرحمٰن محمد بن الحسين نيشاپوري 413 هـ جي طبقات الصوفيه، ابونعيم احمد بن عبدالله اصفهاني 430 جي حلية الاولياء، ابوالقاسم عبدالڪريم بن هوازن القشيري نيشاپوري المتوفي 465هـ جو رسالہ قشيريہ - تذڪرن جي ابتدائي پر بهتر صورت وڌي سامهون آيا. رسالہ قشيريہ جي شروع ۾ صوفين جا عقيدا بيان ڪيا ويا آهن. جڏهن ته آخر ۾ 83 مشاهيرن جا حالات قلمبند ٿيل آهن.

تذڪره ڳهڙو ڪري مشاهيرن، بزرگن، اولياء الله ولي ڪاملن ۽ عالمن سڳورن جي احوال سان مزين ٿين ٿا. جڏهن ته ملفوظات ڪنهن بزرگ جي روحاني رمزن، بلند ڪردارءَ جي مثالن، گفتن ڪرامتن، مڪاشفن، نصيحت پريل نڪتن تي مشتمل اهي تحريرون ٿين ٿيون، جيڪي ڪو مريد يا معتقد پنهنجي رهبر متعلق سڏو سنئون يا هِتان هُتان ٻڌي گڏ ڪري ٿو. ڪي اهڙيون تحريرون بہ آهن جيڪي تذڪري سان گڏ ملفوظات جو مقصد بہ پورو ڪن ٿيون. انهن کي محض تذڪره يا ملفوظات جو نالو نٿو ڏئي سگهجي، ڇو جو هو اهي ٻئي مقصد سامهون رکي تحرير ٿيل آهن.

ننڍي کنڊ ۾ حضرت ابوالحسن علي بن عثمان بن علي الهجويري المعروف "داتا گنج بخش" المتوفي 470 هـ ڪشف المحجوب تحرير ڪيو. هن ۾ صوفين جي عقيدن سان گڏ سندن احوال پڻ تحرير ڪيو ويو آهي.

انهن کان هڪ قدم اڳتي ستين صدي هجريءَ جي تذڪرة الاولياء مؤلف حضرت فريد الدين عطار نيشاپوري وڏي شهرت ورتي. جنهن ۾ 97 صوفين جو ذڪر آهي. جنهن ڪانپوءِ 881 هـ جي تاليف نفحات الانس اهم تذڪرو نظر اچي ٿو. جنهن ۾ مولانا جامي 614 بزرگن جو ذڪر ڪيو آهي.

ستين ۽ انين صدي هجريءَ ۾ هنڊ سنڊ ۾ خانقاهي نظام جي مقبوليت سبب تذڪره "ملفوظات" جي هڪ الڳ صورت ۾ سامهون آيا. بلڪ

www.maktabah.org

سندس نالو صوفين سان منسلڪ ٿي ويو. سنڌ جي پهرئين ڄاتل خانقاه شيخ الشيوخ نوح بڪري جي "سهروديه" سلسلي جي هئي. هي بزرگ ستڏوسنئون شيخ شهاب الدين السهروردي جو خليفو ۽ ڪن روايتن مطابق عزيز هو. انهيءَ دور سان تعلق رکندڙ سنڌ جي هڪ تذڪره جا پيرا ملن ٿا. جنهن جو نالو "تذڪره سيد محمد مڪي" آهي. هي اهم قلمي نسخو پروفيسر اياز حسين قادريءَ جي ذاتي ڪتب خاني ۾ ورهين کان موجود هو، تنهن جو ذڪر ذاتي ڊائريءَ جي حوالي سان مقالات قاسمي ۾ پڻ موجود آهي. مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي صاحب جي ذاتي دلچسپي ڪري مرحوم اياز قادري اهو نسخو سنڌي ادبي بورڊ کي ڇپائڻ لاءِ ڏنو. افسوس آهي جو هن وقت ان قلمي نسخي جو سنڌي ادبي بورڊ جي لائبريري ۾ ڪو نشان ڪونهي. وفات کان ڪجهه وقت اڳ جڏهن قاسمي صاحب کان ان بابت پڇيو ويو تہ غالباً عمر جي تقاضا ۽ ياداشت جي ڪمزوري سبب ان جو صحيح ڏس نہ ڏئي سگهيا. قاسمي صاحب جن ان جو پاڻ مطالعو ڪيو هو ۽ ان جو تت مقالات قاسمي ۾ شايع ٿي چڪو آهي. جيڪو هي آهي:

(1) سيد محمد مڪي ولد سيد محمد شجاع جي سنڌ ۾ تشريف آوري ۽ بکر ۾ سڪونت اختيار ڪرڻ.

(2) شيخ شهاب الدين السهروردي جي بغداد ۾ متن مائٽن بابت سوال جي جواب جي حقيقت. امير جو مدينہ منوره ڏانهن روانو ٿيڻ ۽ صحيح جواب هٿ ڪرڻ (سيد محمد مڪيءَ کي جيئن تہ شيخ الشيوخ شهاب الدين السهروردي بغداديءَ جي نائي هئڻ جو اعزاز حاصل هو. ان ڪري هو غالباً بغداد ۾ پنهنجي ناناڻن متعلق معلومات حاصل ڪندو رهيو.)

(3) سيد احمد ولد سيد محمد شجاع جي گهران رشتو ڪرڻ.

(4) سيد صدر الدين جو سنڌ ۾ سيد علي لکعلويءَ گهران ٻيو رشتو، حقيقت هن بيان ۾ تہ قلعي بکر جو اهو نالو بکر ڇو رکيو ويو؟ حقيقت سيد مڪيءَ جي 691ھ ۾ رحلت ڪرڻ بابت.

(5) سيد صاحب جا ساڻي ۽ ٻيا جن سندن هٿ تي اسلام آندو تن هن قلعي بکر جي اتر ۾ شڪر نالي شهر آباد ڪيو هو ان جو بيان.

www.maktabah.org

(6) عليواهڙ جو اهو نالو ڇو پيو؟

(7) سلطان علاؤ الدين خلجيءَ جو بادشاهه ٿيڻ ۾ انهن ڏينهن ۾ سلطان العارفين سيد صدر الدين محمد حال حيات هئا.

(8) سلطان علاؤ الدين 717هـ فوت ٿيو ۽ انهن ڏينهن ۾ سيد تاج الدين محمد جيئرا هئا.

(9) حقيقت هن باري ۾ ته نصرت خان سندس نياڻي جو نڪاح مخدوم بدر الدين محمد سان ڪري ڏنو.

(10) قلعي بکر جي ٺهرائڻ جي حقيقت سومرن انهيءَ سن ۾ قلعي کي درست ڪيو.

(11) سيد بدر الدين محمد جو ناراض ٿيڻ ۽ ملتان ڏانهن منهن ڪرڻ عليواهڙ مان دل وصول ڪرڻ ڪري.

(12) سيد جلال جي بکر ۾ پهچڻ جي حقيقت۔

قاسمي صاحب سنڌ ۾ لکيل هن اهم اوائلي تذڪره جو سن تاليف يا ڪتابت نه لکيو آهي. پر اندازو آهي ته قريبي زماني جي تحرير آهي.

سنڌ ۾ مشاهيرن جي تذڪره ۾ ڪافي ڪتاب تحرير ڪيا ويا آهن. انهن مان ڪجهه معلوم شده تذڪرن جو تعارف وقائتو ٿيندو:

(1) تذڪره اولياءَ، قاضي محمود نٽوي تاليف 980هـ

(2) حديقة الاولياء عبدالقادر نٽوي تاليف 1016هـ

(3) تحفة الڪرام، مير علي شير قانع نٽوي تاليف 1181هـ

(4) تذڪر غيائيه مولانا غياث الدين سنڌي

(5) طومار سلاسل مير علي شير قانع

(4) معيار سالڪان طريقت

(7) شجره اطهر اهلبيت

(8) گلشن اوليا. خليفو محمود نظاماڻي 1258هـ

(9) سراج العاشقين: خليفو محمد ملوڪ

(10) تذڪره المراد: شيخ حسين صفائي نٽوي

(11) معارف الانوار: محمد صالح بن ملا زڪريا نٽوي

www.maktabah.org

(12) تحفتہ الطاهرين: شيخ محمد اعظم ٹٹوي تاليف 1190ھ

(13) مناقب مخدومين معظمين: ميان محمد امين چنيڑائي

(14) تكملہ مقالات الشعراء:مخدوم محمد ابراهيم خليل ٹٹوي

(15) تذكره اولياء سيوستان: (المكتوب الحبيب ۾ هن جو ذكر موجود آهي)

(16) حالات بزرگان سيوستان

(17) قلندر نامہ: مخدوم عبدالواحد نعمان ثاني (نايابب)

(18) انساب مشائخ سيوستان: مخدوم حسن الله شاه الصديقي پاٹائي.

(19) سكينتہ اولياء: دارا شكوه تاليف 1052ھ هن ۾ ميان مير بالا پير سيوستانيءَ ثم لاهوريءَ جو ذكر آهي.

(20) مكتوبات واحدي: مرتب ميان فضل الله.

(21) المكتوب الحبيب: از قلم غازياٹي يٹي.

(22) يمن البركت: مولچند 1072 قلندر لعل شهباز متعلق قصا

(23) لطيفتہ التحقيق 1120ھ جو تزكرو مؤلف سيد رفيق علي حسيني پشنگي

(24) فردوس العارفين مير بلوچ خان 1201ھ ۾ تاليف كيو.

(25) مرغوب الاحباب: نظر علي خان ٹالپر تاليف 1273ھ

(26) الجواهر البدايع: ميان بلال تاليف 1221ھ

(27) رسالہ مخدوم گرهوڑي: مرغوب الاحباب ۾ هن جو حوالو آهي.

(28) صقال الضمائر: خواجہ محمد سعيد تاليف 1303ھ

(29) رسالہ بهاءُ الدين دلق پوش: مؤلف مخدوم نوح ؒ جو مريد هو. جنهن هن رسالي ۾ سوانح ۽ قول گڏ كيا آهن.

(30) رسالہ فتحيہ: هي مخدوم نوح جي پوٹي مخدوم فتح محمد تحرير كيو.

(31) دليل الذاكرين: حاجي پنهور تاليف 1106 ھ

(32) قوس فخريہ هي دليل الذاكرين جو ضميمو سمجهڻ گهرجي.

www.maktabah.org

(33) ارشاد الطالبين: غلام رسول قريشي هالائي - هن ۾ مخدوم نوح ۽ ٻين بزرگن جو احوال موجود آهي.

(34) سراج العارفين: غلام رسول صديقي هالائي تاليف 1215ھ مخدوم نوح ۽ سندن جي ڪجھ ٻين بزرگن جو احوال موجود اٿس.

(35) گنجينہ اوليا: آخوند محمد صالح تاليف 1341ھ

(36) صحيح السبطين: گل محمد 1318ھ

(37) انساب سادات گيلاني: تيرهين صديءَ جي تاليف.

(38) تذڪره مخادير کهڙا: مخدوم الهه بخش بن مخدوم محمد عاقل کهڙو. هن ۾ کهڙن کان علاوه ڪجھ ٻين بزرگن جا احوال پڻ موجود آهن.

(39) بيان العارفين: هي ڪتاب فارسيءَ ۾ محمد رضا بن عبدالواسع عرف مير دريائي بن داروغہ ڪيھر 1038ھ ۾ تحرير ڪيو. جنهن جو سهڻي سنڌيءَ ۾ محترمي ڊاڪٽر عبدالغفار سومري ترجمو ڪيو آهي.

(40) مناقب غوثيہ: مشتاق متعلوي

(41) مناقب السادات: قاضي هدايت الله بن ميان محمود بن ميان سعيد متعلوي. تاليف 1315 ھ

(42) ڪواڪب السعادات: مشتاق متعلوي

(43) لطائف لطيفي: مير عبدالحسين سانگي 1305ھ شاھ عبداللطيف ڀٽائيءَ جي فارسيءَ ۾ سوانح مرتب ڪئي.

(44) انيس المريدين: ازخواجہ حسن جان سرهندي

(45) انساب الانجاب از خواجہ حسن جان

(46) مونس المخلصين: خواجہ شاه آغا

(47) انوار قلندري: مؤلف ندارد - 1283 ڪانپوءِ جي تحرير

(48) منبع الانساب: تاليف مير معين الحق جهونسوي هي سيد محمد مڪي ۽ سندس اولاد جي احوال ۾ تحرير ٿيل آهي.

(49) شجره سادات: سيد قمبر علي رضوي جي تاليف آهن. هن اهو 1261 ڌاري لکيو ۽ منجهس سيد محمد مڪيءَ ۽ سندس اولاد جو احوال ڏنل

www.maktabah.org

آهي.

(50) تجليات اسرار معاني: ولي محمد سيوستاني.

(52) الناطق بالحق: هي مخدوم محمد عارف صديقي سيوهاڻي المتوفي 1258ھ جي فرمائش تي لکيو ويو.

(53) تذکره مشاهير سنڌ

ملفوظات:

ملفوظات تذکره جي هڪ مخصوص ۽ الڳ محسوس ٿيندڙ شڪل آهي. جنهن ۾ ڪنهن بزرگ يا عالم کان توحيد ۽ تصوف علم ۽ حڪمت، هدايت ۽ نصيحت متعلق ٻڌل ڳالهيون، سلوڪ جي راهه جون سمجهاڻيون ۽ روحانيت جي رستي جون هدايتون تحرير ٿيل هونديون آهن. اسلامي دنيا ۾ ملفوظات گهڻو ڪري اهل تصوف سان ئي منسلڪ رهيا آهن. جن جي چئني مشهور تصوف جي سلسلن ادب جي انهيءَ صنف کي وائکو ڪرڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو.

چشتي بزرگن جون ملفوظات:

1) انيس الارواح: خواجه عثمان هاروني جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس مريد خواجه معين الدين چشتي اجميري (631/1234) ۾ مرتب ڪئي. ان کان هڪ صدي پوءِ چشتي بزرگن بابت امير سيد خورد ڪرماني "سيرالاوليا" 770ھ/1370ع ۾ تحرير ڪيو. جنهن کي ملفوظات کان وڌيڪ تذکرو چئجي ته بهتر ٿيندو.

2) دليل العارفين: خواجه معين الدين اجميري جي ملفوظات آهي جيڪا سندس مريد خواجه قطب الدين بختيار ڪاڪي مرتب ڪئي.

3) فوائد السالڪين: خواجه قطب الدين بختيار ڪاڪي جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس مريد خواجه فريد الدين گنج شڪر جي قلمبند ڪيل آهي.

4) راحت القلوب: خواجه فريد الدين گنج شڪر جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس مريد خواجه نظام الدين دهلوي (724/1324) ۾ مرتب ڪئي.

5) اسرار الاولياء: هيءَ به خواجه فريد الدين گنج شڪر جي ملفوظات

www.maktabah.org

آهي جيڪا سندس هڪ مريد بدر الدين اسحاق مرتب ڪئي.

6) هي خواجہ نظام الدين جي ملفوظات آهي جيڪا سندس مريد امير خسرو جي تحرير ڪيل آهي.

7) راحت المجبين: هيءَ بہ خواجہ نظام الدين جي ملفوظات آهي جيڪا خواجہ حسنِ دهلويءَ جي مرتب ڪيل آهي.

8) فوائدالفوائد: هي بہ خواجہ نظام الدين جي ملفوظات آهي. جيڪا خواجہ حسن جي تحرير ڪيل آهي. هن ملفوظات تمام گهٽي شهرت ماڻي.

9) مفتاح العاشقين: خواجہ نصير الدين دهلويءَ چراغ دهلويءَ جي ملفوظات آهي. جيڪا محب الله مرتب ڪئي.

10) خير المجالس: هي بہ خواجہ نصير الدين جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس مريد حميد شاعر تحرير ڪئي.

11) مونس الارواح: هي خواجہ نصير الدين جي ملفوظات آهي. جنهن جي مرتب شهزادي جهان آرا هئي.

12) جوامع الكلم: خواجہ نصير الدين جي مريد سيد محمد الحسيني المعروف گيسو دراز جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس فرزند سيد حسين المعروف بہ سيد محمد اڪرم حسيني مرتب ڪئي.

نقشبندي بزرگن جون ملفوظات:

(1) ملفوظات مجدد الف ثاني:

امام رباني جي مڪتوبات کان علاوہ ملفوظات بہ آهن. مڪتوبات ۽ ملفوظات ۾ فرق ڪٽي ائين ڪجي، جو ڪنهن بزرگ جي علمي مقام جو مطالعو ڪرڻو هجي تہ سندس مڪتوبات جو مطالعو ڪجي پر جيڪڏهن ڪنهن جي وعظ ونصيحت انداز بيان ۽ اعلاءِ كلمة الحق جو اندازو ڪرڻو هجي تہ پوءِ سندس ملفوظات پڙهجن.

(2) ملفوظات خواجہ محمد باقي بالله: هي خواجہ صاحب جي هڪ مريد مرتب ڪيا.

(3) عمدة المقامات: از فضل الله سرهندي 1238ھ.

(4) زبدة المقامات: خواجہ محمد هاشم.

www.maktabah.org

(5) ملفوظات مرزا مظهر جا نجانان: شهادت 1780ع جون ملفوظات سندس مريد مرتب ڪيون.

(6) ملفوظات شاهه غلام علي: شاهه غلام علي جون ملفوظات پڻ موجود آهن. هي بزرگ مرزا مظهر جانجانان جو مريد هو.

سهروردیہ بزرگن جون ملفوظات:

1- بهاءُ الدين زڪريا ملتاني:شيخ بهاءُ الدين زڪريا جا ڪجهه قول شيخ حامد بن فضل الله المعروف به درويش جمالي جي تذڪره سير العارفين جيڪو هن 941ھ/1535ع ڌاري تحرير ڪيو ۽ ڏنا. ان کان علاوه خواجه نظام الدين اولياءُ جي ملفوظات فوائد الفواد ۽ شيخ عبدالحق محدث دهلوي جي ڪتاب اخبار الاخيار وغيره ۾ پڻ سندس ذڪر موجود آهي.

2- ملفوظات شيخ صدر الدين: شيخ بهاءُ الدين زڪريا جو فرزند شيخ صدر الدين عارف جي ملفوظات"ڪنزالفوائد" سندس مريد خواجه ضياءُ الدين تحرير ڪيا.

3- ملفوظات شيخ رڪن الدين: مجمع الاخبار ۾ سندس ملفوظات ڏنل آهن.

4- ملفوظات مخدوم جهانيان جهان گشت: سندس ملفوظات "جامع العلوم" جي نالي سان مرتب ڪيل آهن.

متفرقہ بزرگان جون ملفوظات:

1- ملفوظات مولانا روم: مولانا جلال الدين رومي جي ملفوظات "فيه مافيه" جي نالي سان سندس فرزند سلطان بهاءُ الدين تحرير ڪيا.

2- ملفوظات شيخ شرف الدين يحييٰ منيري: هي بزرگ فردوسيه سلسلي جي خواجه نجيب الدين فردوسي دهلوي جو مريد هو. سندس ملفوظات لکيون ويون.

3- رفيق العارفين: شيخ حسام الدين مانڪپوري جون ملفوظات آهن.

4- تبريز: هي ملفوظات يارهين صدي هجري جي بزرگ سيد عبدالعزيز دباغ جي آهي. جيڪا سندس مريد احمد بن مبارڪ جي مرتب ڪيل آهي.

www.maktabah.org

5- ملفوظات سيد اشرف سماني: هي ملفوظات سيد اشرف سماني جي مريد مرتب كيا.

6- ملفوظات شاھ عبدالعزيز: هي شاھ ولي الله جي فرزند شاھ عبدالعزيز جي ملفوظات آهي.

7- ملفوظات احمد رضا خان: بريلوي مكتبہ فكر جي وڏي عالم احمد رضا خان جي ملفوظات پڻ موجود آهي.

8 - ملفوظات مولانا عبيدالله سنڌي: هي ملفوظات اردو ٻوليءَ ۾ محمد سرور مرتب كيا.

9- مئكده مصطفائي: هي حيدرآباد شهر ۾ ڳڇ عرصو رهندڙ پير ايراني سيد صبغت الله شاھ جا ملفوظات آهن.

سنڌي بزرگن جون ملفوظات:

1- كشف الحقائق: يارهين صديءَ ۾ شيخ اسماعيل فرحي سنڌي حضرت مسيح الاوليا شيخ عيسيٰ جنداللہ پاڻائي ثم برهانپوريءَ جا ملفوظات مرتب كيا.

ملفوظات نوح: مخدوم نوح جا كجهہ ملفوظات سندس مريد بهاءُ الدين گودڙيئي جي لكيل "رسالہ بهاءُ الدين گودڙيو" ۾ آيل آهن. جنهن تان حاجي پنهور پنهنجي كتاب دليل الذاكرين (1106هـ) ۾ نقل كيا ان كان سواءِ مخدوم صاحب جا قول سندس پوٽي مخدوم فتح محمد جي كتاب"رسالہ فتحيہ" ۾ بہ ملن ٿا.

3- ملفوظات خواجہ محمد زمان لنواريءَ وارو:

خواجہ صاحب جا ملفوظات مير بلوچ خان ولد مكرم خان ٽالپر جي كتاب "فردوس العارفين" ۾ موجود آهن.

4- فتح الفضل: هن ۾ شيخ عبدالرحيم گرهوڙي پنهنجي مرشد جا قول عربيءَ ۾ تحرير كيا آهن. جنهن جو ترجمو ۽ شرح خواجہ محمد زمان جي فرزند خواجہ گل محمد "ورد المحمديہ" جي نالي سان فارسيءَ ۾ لكي آهي.

5- مقولات تصوف: خواجہ صاحب جي هن ملفوظات جو مرتب خواجہ محمد ابراهيم آهي.

www.maktabah.org

6- ملفوظات مخدوم محمد اسماعيل پريالوءِ: مؤلف جو نالو ندارد - البت 106 صفحن جي هن ڪتاب ۾ مخدوم صاحب جا حالات موجود آهن.

7- ملفوظات خواجہ عبدالحق درازي:هن ملفوظات جي مرتب فقير محمد صالح لاڙڪاٽوي جي خاندان مان پروفيسر ايار قادري جي چواڻي تہ اهي ملفوظات هاڻي نايار آهن.

8-مجمع الفيوضات هي پير محمد راشد روضي ڏڻي: وفات 1233هـ جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس خليفي محمود فقير ڪڙيہ واري مرتب ڪئي.

9 - المحبوبية المحمودية:هيءَ بہ پير روضي ڏڻيءَ جي ملفوظات آهي. جيڪا محمود فقير ڪڙيہ واري جي گڏ ڪيل آهي.

10 - ملفوظات: هيءَ بہ پير روضي ڏڻيءَ جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس مريد خليفي محمد حسين مهيسر جي مرتب ڪيل آهي.

11 - سراج العاشقين: هي فقير ڪڙيہ واري جي ملفوظات آهي جيڪا سندس خليفي محمد ملوڪ چانديي 1244هـ ۾ مرتب ڪئي.

12- كنز المعرفت: هي بہ خليفي محمد فقير ڪڙيہ واري جي ملفوظات آهي جيڪا خليفي گل محمد گل هالائي جي مرتب ڪيل آهي.

13- خزانة المعروفت: هي پير محمد صبغت الله شاهہ وفات 1246 هـ جي ملفوظات آهي. جيڪا سندس فرزند پير علي گوهر شاهہ اصغر مرتب ڪئي.

14- نكتہ تصوف: هي سچل سرمست جي ملفوظات آهي هن جو اردو ترجمو قاضي علي اكبر درازي ڇپرايو آهي.

15- ملفوظات حافظ محمد پرچوندي: پرچوندي ضلع سكر جي بزرگ حافظ محمد جي ملفوظات بہ ملي ٿي. جيكو پير روضي ڏڻيءَ جو مريد هو.

16 - تحفہ المحبين: پير رشيد الدين جهندبي واري جي ملفوظات آهي. جيڪا قاضي فتح محمد نظاماڻي مرتب ڪئي.

17 - تنوير القلوب في الخيرات المطلوب: پير رشد الله شاهہ جهندبي واري جي ملفوظات آهي جيڪا سندس فرزند پير ضياءُ الدين شاهہ مرتب ڪئي.

www.maktabah.org

گلزار ابرار:

غوثي حسن ماندوي 1022ھ ڌاري مڪمل ڪيو. سندس فارسي ٻولي صوفياڻين نڪتن سان پريل آهي. مصنف پنهنجو مختصر احوال پڻ ڪتاب ۾ بيان ڪيو آهي. هن جو اردو ترجمو اذڪار ابرار جي نالي سان 1326 ھ ۾ شايع ٿيو. اصل فارسي متن ڇاپي هيٺ ڪونہ آيو آهي. فارسيءَ جا قلمي نسخا ايشيا ٽڪ سوسائٽي ڪلڪتہ، آصفيہ حيدرآباد دکن، بانڪي پوره، لينڊسينا، برٽش ميوزم جي ڪتب خانن ۾ موجود آهن.

گلزار ابرار ۾ سنڌي بزرگن جو احوال:

ايرج پور ۽ برهانپور ۾ سنڌ جي عالمن ۽ صوفين سان مصنف جي ملاقات سبب ڪيس هتان جي مشاهيرن جو تعارف ٿيو. سندس معلومات جو گهٽي ياگي ذريعو برهانپور ۾ لڏي آيل حضرت مسيح الاولياء شيخ عيسيٰ جي خاندان جا فرد ۽ متعلقين معلوم ٿين ٿا حالانڪ بالمشافہ ملاقاتن جي باوجود غوثي کان ڪجهہ مغالطہ ۽ غلط فهميون پڻ ٿيون آهن. ويسر سبب ڪجهہ احوال غير مڪمل ۽ خلط ملط ٿيل پڻ محسوس ٿئي ٿو. اهڙي علمي ڪاوش جنهن ۾ سوانح حيات جيڪا ڪنهن هڪ بزرگ جي نہ بلڪ سوين بزرگن جي هجي تنهن کي غلطين کان بلڪل پاڪ رکجي سو ڪنهن طرح ممڪن نہ آهي. اهڙا ڪتاب چند نشستن ۾ ويهي مڪمل نہ ٿا ڪري سگهجن. مهينن بلڪ سالن جا وقفا ذهن ۾ وينل تاثر، سن ۽ پڌسڻ سبب احوال گڏ ڪرڻ ۾ خامين جو قوي امڪان رهي ٿو. جن کي اسان تعليقات ۾ درست ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. بيان ڪيل معمولي خامين جي باوجود هن ڪيترن ئي بزرگن جي نالن ۽ سوانح حيات جي مختلف پهلوئن کي محفوظ ڪرڻ جو شرف حاصل ڪيو آهي. سندس ان ڪاوش جي قبوليت جو اندازو صدين گذرڻ بعد بہ ڪتاب جي اهميت مان لڳائي سگهجي ٿو.

گلزار ابرار ۾ جن سنڌي بزرگن جي سوانح حيات يا نالا ملن ٿا. سي هي آهن:

(1) شيخ ابراهيم بن عمر سنڌي (2) شيخ ابراهيم ڪلهوڙو (3) شيخ ابراهيم قادري شطاري سنڌي (4) مولانا اسماعيل سومرو (5) سيد

www.maktabah.org

ابراهيم بکري (6) شيخ اسحاق قلندر سنڌي (7) شيخ بنان برهانپوري (8) قطب عالم سيد برهان الدين (9) مخدوم بايزيد لاکو (10) مخدوم بلال سنڌي (11) شيخ بابو سنڌي (12) شيخ تاج العاشقين بن عبدالله سنڌي (13) مخدوم جهانيان بخاري (14) مخدوم جعفر بوبکائي (15) سيد حيدر سنائي (16) مولانا حافظ سنڌي (17) شيخ ڏيان سنڌي (18) شيخ طاهر محدث پاٽائي سنڌي (19) شيخ طيب پاٽائي سنڌي (20) شيخ عالم گجراتي (21) شيخ عربي ڏياڙو (22) مخدوم عباس ابن جلال سنڌي پاٽائي (23) حڪيم عثمان بوبکائي (24) شيخ عبدالله ۽ شيخ رحمت الله سنڌي (25) مسيح الاوليا شيخ عيسيٰ سنڌي پاٽائي ثم برهانپوري(26) شيخ عبدالستار پاٽائي ثم برهانپوري بن شيخ عيسيٰ سنڌي (27) قاضي قاضن (28) شيخ قاسم بن شيخ يوسف سنڌي پاٽائي (29) شيخ عيسيٰ لاکو (30) شيخ لشکر محمد عارف جي ذکر ۾ سيد عبدالغفور سنڌي ۽ مولانا صالح سنڌي جو ذکر (31) شيخ لاڏ جيو سنڌي (32) شيخ موسيٰ ٺٽوي (33) شيخ مبارک سنڌي (34) شيخ عثمان ۽ شيخ معروف پاٽائي ثم سيتپوري(35) مخدوم نوح هالائي (36) شيخ نظام مريد سيد ابراهيم بکري (37) ميان وجيهه سنڌي (38) مولانا موسيٰ بوبکائي (39) شيخ طيب بن مخدوم هارون سنڌي (40) مولانا يونس سنڌي (41) پائي اسحاق حصور ابن حافظ اسماعيل سنڌي.

سيوهڻ جي ڪتب خاني ۾ گلزار ابرار جا ٻه اوائلي چاپي نسخا:

عزيزم حڪيم مخدوم محمد حسن صديقي سيوهاڻي هڪ علم دوست شخصيت آهي. سندس علم پروري پڻ قابل تقليد آهي. حڪيم صاحب کي نہ رڳو پنهنجي بزرگن جو قائم ڪيل دواخانو ورثي ۾ مليو. پر ان سان گڏ اسلاف جو گڏ ڪيل قلمي ۽ چاپي ڪتب خانو پڻ سندس ذميداري بڻيو. هي سڀ ڪجهه حضرت عثمان مرندي المعروف لعل شهباز جي مزار سان متصل آهي. پاڻ جڏهن قديم حڪمت خاني جي عمارت کي ٻيهر تعمير ڪرڻ جو ارادو ڪيو تہ ان جي مٿان لائبريريءَ جي ٺاهڻ جو پڻ ارادو ٿيو. جنهن ۾ نايابل قلمي ۽ چاپي ڪتابن جي حفاظت جو جوڳو بندوبست ڪيو وڃي. الحمد الله اڄ ان "دارالشفا مفيد عام دواخانہ" جي مٿان هڪ "دارالحڪمہ مفيد عام ڪتب

www.maktabah.org

خانہ" جي عظيم عمارت مڪمل ٿي چڪي آهي. اها پري کان ائين محسوس ڪرائي رهي آهي. ڇڻ جاهلاڻ رسمن جي وهڪري ۾ ڪو علمي ٻيڙو ڪَرَ ڪنيو بينو آهي. ياءِ محمد حسن پنهنجي ڪمال محبت سان گلزار ابرار جا ٻ اوائلي ڇاپي نسخا منهنجي حوالي ڪيا. جيڪي ماشاءَ الله سوني تي سهاڳ ثابت ٿيا. انهن جي ورق گرداني موجوده سنڌي ترجمي کي سنڌ جي پس منظر ۾ مڪمل ڪرڻ لاءِ مددگار ثابت ٿي. مٿس لکيل حواشيہ ۽ ابتدائي خالي صفحن تي هٿ سان تحرير ڪيل معلومات سڄي جي سڄي محفوظ ڪرڻ جهڙي آهي.

(1) پهريون ڇپيل نسخو: هن جي تقطيع 23- 29 آهي هر صفحي تي تقريبن 23 سٽون آهن. 1326ھ بمطابق 1908ھ ۾ مطبع مفيد عام اگرھ مان شايع ٿيو. مترجم فضل احمد جيوري رحمة الله عليہ ترجمي جو نالو اذڪار ابرار پسند ڪيو. ان جي اردو ترجمي متعلق مترجم فضل احمد ڇاڻايو آهي تہ اُجين جي ٻن دولتمند علم دوست ڀائرن منشي محمد الله يار خان ۽ منشي خدا يار خان کي جڏهن ٻہ سؤ سال کن پراڻو قلمي فارسي نسخو هٿ آيو تہ انهن جي ذاتي دلچسپي ۽ زور ڀرڻ تي هن ان جو ترجمو ڪيو.

ان ساڳئي مفيد عام اگره واري ڇاپي جو اسلامڪ بڪ فائونديشن سمن آباد لاهور 1975ع ۾ عڪس شايع ڪيو.

ڪتب خانہ سيوهڻ جي قديم ڇاپي نسخي جي شروعاتي صفحي تي ڪلڪ ۽ ڪاري مس سان فارسيءَ ۾ هيٺيان هٿ اکر لکيل آهن:

"همين كتاب از ملک گجرات شهر اجين مالوه بر قيمت روپيہ پانزده آنہ طلبا نيده شد در حق و ملک ميان محكم الدين سيوستاني ابن حاجي فتح الله ابن مخدوم عبدالواسع قادري ابن مخدوم محمد حسن قادري برادر حضرت نعمان ثاني عبدالواحد صاحب البياض سيوستاني قدس اسرارهم ابن مفتي الاسلام نديم نيک فهم مخدوم دين محمد سيوستاني نواسہ ميان عبدالملک عباسي الهاشمي المشهور مخاديم دكائي عليهم الرحمة ابن مفتي الاسلام مخدوم شيخ عبدالواحد پاتري ابن مولانا عبدالرحمن قاري ابن مولانا محمود پاتري ابن عيسيٰ ابن حضرت مخدوم حسن قاري قدس سره ابن شهر الله رمضان برادر شاه عبدالستار و برادر حضرت بابا شاه مخدوم فتح محمد محدث

www.maktabah.org

صاحب مفتاح الصلواة ابنان حضرت مسيح الاولياء شاه جدالله دستگير عشقيه الشطاريه شيخ عيسيٰ قاسم سندي پاتري برهانپوري شهابي سهروردي قدس سره."

ترجمو: هي كتاب ملك گجرات شهر اجين مالوه مان هك رپئي پندرهن آنا قيمت تي گهرايو ويو. مالك: ميان محكم الدين سيوستاني ابن حاجي فتح الله ابن مخدوم عبدالواسع قادري- ابن مخدوم محمد حسن قادري برادر حضرت نعمان ثاني عبدالواحد سيوستاني بياض واحدي جو مصنف قدس اسرارهم ابن مفتي الاسلام نديم نيك فهم مخدوم دين محمد سيوستاني، ڏوهٽو ميان عبدالملك عباسي الهاشمي المشهور مخادير دكائي علهيم الرحمة ابن مفتي الاسلام مخدوم شيخ عبدالواحد پاٽائي ابن مولانا عبدالرحمن قاري ابن مولانا محمود پاٽائي، ابن عيسيٰ ابن حضرت مخدوم حسن قاري قدس سره ابن شهرالله رمضان پاڻ شاه عبدالستار ۽ پاڻ حضرت بابا فتح شاه مخدوم فتح محمد محدث صاحب مفتاح الصلواة جيكي ٻئي حضرت مسيح الاوليا شاه جندالله دستگير عشقيه الشطاريه شيخ عيسيٰ قاسم سنڌي پاٽائي برهانپوري (صديقي) شهابي سهروردي قدس سره جا پٽ آهن."

ساڻئي نسخي جي آخري 36 خالي ورقن تي جيكي بعد ۾ مٿان كيل پكي جلد ۾ لڳايل آهن. ان جي به عنوان، "فهرست"، شرح تحرير كيل آهي. جنهن كي هيٺ پيش كجي ٿو اها شرح مخدوم حبيب الله سيوهاڻي جي تحرير كيل آهي. سندس وفات جو سن معلوم نه ٿي سگهيو آهي. پر زمانه حيات جو اندازو سندس هڪ جي تاريخ 1264هـ مان لڳائي سگهجي ٿو. ان كان علاوه هو مخدوم محمد مجذوب سيوهاڻي (المتوفي 1316هـ) جو ناني ۽ ويجهو عزيز پڻ ٿئي.

فهرست

خاص اهل سنڌ جي مشائخن جو مفصل حقيقتن سان بيان كتاب اذكار ابرار ترجمه گلزار ابرار ۽ اكثر بين كتابن مان چونڊي هي "فهرست" لكي. اذكار ابرار گجرات اجين مالوه مان قيمت 0. 15 - 1 ۾ گهريو هو.

www.maktabah.org

نمبر	نالا وليـن اهـل سـنڌ جيجا لقب سجاٽپ جي سان	صفحو کتاب	شرح
1	سنڌ جي اوليـائن مـان خاص لقب سجاٽپ جا نـالي مبـارڪ حضـرت شـيخ عيسـيٰ قاسـم سنڌي برهانپوري قدس سره جا اذڪار ابرار ۽ ٻيـن ڪتـابن مـان چونڊيل		مسيح الاوليا - مسيح العاشقين، مسيح القلوب مسيح الزمان، حبيب الله حافظ - حافظ لقب 989 هـ ڪان تصنيف ٿيـل ڪتـاب عيـن المعـاني اوليـا شيخ عيسيٰ قدس سره جي ۾ ظاهر آهي. جنهن حضرت سـن تصنيـف ڪتـاب متئيـن جـو حافظ لقب مان ڪڍيو آهي. ح ا ف ظ 9 ا 80 900 ۽ پنهنجو شجرو آبـائي متئيـن سـن ڪان ڏيڪاريو اٿن. عيسـيٰ پٽ قاسم پٽ يوسف پٽ رڪن الدين پٽ معـروف پـٽ شـهاب الدين شهابي سهروردي جو اهو شهاب الدين ثاني سنڌ ڏيهـ ۾ پڏرو حضرت صديق اڪبر رضي الله عنـه جـي اولاد مـان هـر ڪنهن ڪتاب لکيو آهي. مشهور شهابي سهروردي نسب سان جيئن عمر بن عبدالعزيـز فاروقي فاروق ثاني مشهور هو. تيئن اهو شهاب الدين بـ ثاني

www.maktabah.org

			شهاب الدين سهروردي قدس اسرارهم سنڌ ڏيهه ۾ پڌرو هو ۽ پاتر (پات) پراڻيءَ ۾ حاڪمن جي ارادت موجب ساڪن هو. سندس قابليت بلاغت ۽ معافي زمينات ۽ مريدي خادمي ڪان پاتر (پاٽ) پراڻي آباد ٿي هئي. سندس پوٽن مان حضرت شيخ عيسيٰ سنڌي برهانپوري هو جنهن جا مٿيئن لقبن ڪانسواءِ ٻيا لقب به ڪتابن ۾ عام لکندا ٿا اچن. عين العرفا، جنداللہ، قطب الاقطاب، پير دستگير، امام المحدثين، زبدة الشطار، قبلہ وقت، حضرت صاحب، شيخ زمان قدوة الابرار - ڏسو تحفة اذڪيا رسالي مان-
2	شيخ ابراهيم	236	اصل سنڌي - مدفون برهانپور - عمر سنڌيءَ جو پٽ هو.
3	شيخ ابراهيم	272	سکر جي پرسان جاڪلهوڙا- قبر سندس برهانپور ۾
4	شيخ مبارڪ	315	ڳوٺ پاٽ ۾ ڄائو ۽ قبر سندس برهانپور ۾ آهي. سندس ڏاڏنگ ۽ مسيح الاولياءَ جو ڏاڏنگ شهر پاٽ جي بنياد ۽

www.maktabah.org

			آبادي لاءِ متفق هئا - شيخ مبارڪ جو والد ماجد پاتائي هو پوءِ وڃين سيوهڻ شهر ۾ وطن ڪري ويٺو هو . سندس نالو شيخ خضر هو. مبارڪ خضري ڪري ڪتابن ۾ لکندا آهن. انهيءَ شيخ خضر جو خادميءَ جو رستو هو. حضرت شيخ يوسف سنڌي ڏاڏي سڳي مسيح الاولياء جي سان. شيخ مبارڪ کي به پٽ علامہ الدهر هئا. هڪڙو شيخ ابوالفضل اڪبري ۽ ٻيو شيخ فيضي - جيڪي هند ۾ مشهور معروف هئا. هند ۾ شيخ ابوالفضل کي ڪنهن طعن نسب جو ڪيو مبارڪ پٽس جي نالي سان ته مبارڪ شيدي غلام يا ڪنهن ڇڙ جو نالو چوندا آهن. ان جي جواب ۾ شيخ ابوالفضل اڪبريءَ معقول جواب ڏنو پنهنجي نسب آبائي جي نسبت ۾
5	مخدوم عباس	306	وڏو علامہ ۽ محدث سنڌ ۾ مشهور معروف هو. پاڻ ڳوٺ ۾ ڇاوا هئا- پوءِ وڃين وينا

www.maktabah.org

هنگورجن ۾ سندس والد امجد يوسف جمال ۽ جلال علي نالي سان پڌروهو. مخدوم عباس محدث شيخ طاهر محدث ۽ شيخ قاسم محدث ۽ شيخ طيب محدث پاڻائي جو پاڻ هو - سندس ذڪر تاريخ معصوميءَ ۾ شايع آهي.

مخدوم عباس عليه الرحمه جي مسجد شريف ۽ مدرسه علوم پاڻ جي ۾ به سبب حقداري حضرت مسيح القلوب قبضي دار هو پاڻ ۾- مخدوم صاحبؒ محدث جي مائٽي حضرت سرور پير هالڪندي سان لڳي تمسڪ ڏهين صديءَ جي اوائل سن لکيل ڏيکاري ٿي اها مائٽي.

مخدوم محدث جو اولاد مخدوم جنيد الله اصل هنگورجن مان هالاڻي شهر ۾ وطن اختيار ڪيو. پٽ سندس مخدوم اسماعيل مشهور طاعي هو سندس زيارت گاهه هالاڻين ۾ آهي. پٽ سندس مخدوم عثمان پٽ سندس "مخدوم داؤد عليه الرحمهر

www.maktabah.org

			هو. جنهن جو وڏو ميلو لڳندو آهي. انهن جي اولاد مان مخدوم نور محمد پڌرو هو - جنهن جو اولاد ٽريچاٽي ڳوٺ تعلقہ روهڙي جي ۾ ساڪن آهي ۽ اتي اولاد گهٽو اٽن.
6	قاضي قاضن	275	سنڌي مشهور هو:
7	شيخ معروف ۽ شيخ عثمان	340	ٻئي سڳا ڀائر فرزند حضرت شيخ عيسيٰ ڪبير سخي لقب واري جا هئا. پاٽ ڳوٺ ۾ جاوا هئا. عيسيٰ ڪبير مٽيون چاچو هو شيخ طاهر محدث سنڌي پاتائي گجراتي برهانپوري جو- مٽيان ٻئي حضرات ڀائر ارادتمند جي دعوت ڪري پاٽ مان هجرت ڪري شهر سيت پور تحصيل علي پور ضلعو مظفر ڳڙھ ملڪ پنجاب ۾ وطن ڪري وينا. خاص عام سندن ڏاڍي مريديءَ جي ۾ پوتل آهن. وڏي فيض وارا مرشد ان جهان تي گذريا هئا. سندن درگاهہ زيارت گاهہ عام خاص جي انهيءَ ملڪ ۾ آهي. حضرت شيخ طاهر محدث مٽين جا ڀائٽيا هئا. اهو طاهر سڳورو چاچو هو مسيح

www.maktabah.org

			الاوليا جو ءِ هو ٻئي بزرگوار مٿيان حضرت مسيح العاشقين جي بيبي ماءُ سڳوريءَ جا چاچا سڳا سنگ ۾ لڳن ٿا.
8	شيخ يونس	274	سنڌي پاڻائي استاد خاندان مسيح الاوليا
9	وهبان	307	-
10	مخدوم بايزيد	375	ذات جو لاکو هو
11	مخدوم بلال	375	اصل سمون - زيارت گاهه باغبان ۾
12	مخدوم جعفر	274	ڇمڙ جي جاءِ شهر بوبڪ - قبر به بوبڪن ۾ آتس. مسيح الاولياءَ جي روايت ڪري صاحب گلزار ابرار اکثر پنهنجي تصنيف ۾ اهل سنڌ جو بيان آندو آهي.
13	شيخ ابراهيم	359	مشرباً شطاري عشقي قبر سنديس برهانپور ۾
14	شيخ طيب	377	اصل نٽئي - مدفون برهانپور ۾- سندس مذاق نٽي شهر جي بازار ۾ بموجب خوش طبعي مسيح الاولياءَ سان هئي.
15	عربي ديانہ (ڏنو)	378	-
16	شيخ ڪتين	379	-
17	ميان وجيه	386	نٽي جو هو.
18	مولانا اسماعيل	389	-
19	سيد ابراهيم	392	قبر سندس برهانپور ۾
20	مخدوم نوح	395	هالڪندي ۾ سندس زيارتگاهه

www.maktabah.org

			آهي شيخ يوسف سنڌي ڏاڏو حقيقي مسيح الاولياء جو ۽ پيءُ شيخ طاهر محدث جو مخدوم صاحب جو همدرس هو ۽ مخدوم سرور پير قدس سره جي قرابت شيخ يوسف سنڌيءَ جي پاڻ ڳوٺ ۾ هئي. سرور پير جو قبلو سابقين پاڻ ڳوٺ ۾ مقيم هو- پوءِ بوبڪن جي شهر ۾- سيوهڻ ۽ لکعلوي کان پاٽوٽ- پاٽوٽ کان آخر هالکنڊي ۾ سرور پير جو پيءُ جهان ۾ پڌرو ٿيو. مخدوم نوح پٽ مخدوم نعمت الله پٽ اسحاق پاٽوٽي پٽ شهاب الدين پاٽائي پٽ فخر الدين پاٽائي سيوهاڻي لکعلوي - هن کي صغير کري ب لکن.
21	شيخ قاسم	387	ڳوٺ پاڻ ۾ ڄائو هو. حضرت طاهر محدث، مخدوم عباس پاٽائي هنگورجائي محدث جو سڳو پاءُ هو ۽ حضرت مسيح الاولياء شيخ عيسيٰ جو والد امجد هو- درالدارين في مناقب غوث الثقلين ۾ لکن ٿا ته شيخ قاسم کي رئيس المحدثين جو لقب

www.maktabah.org

			حضرت سردار عالم صلي الله عليه وسلم جي حضور مقدس مان حاصل ٿيو.
22	شيخ طاهر محدث	426	وڏو عالم بي عديل ولي اڪمل هو پاڻ ۾ ڄائو هو - اها پاتر پراٽي (پاڻ پراٽي) ڪري سڏبي آهي. هاڻوڪي پاڻ انهيءَ ڳوٺ جي نالي سان 1198 هـ ۾ زميندارن ٻڌي هئي. (واضح رهي ته پاڻ پراٽي يا نئين کا مختلف هنڌن تي واقع نه آهي بلڪ سنڌو درياهه جي ڪپ تي دڙي تي ٻڌل ڳوٺ جڏهن درياهي رستي جي اهميت ختم ٿيڻ سبب ويران ٿيڻ لڳو ته ماڻهن اولهه طرف زمينن ۾ گهر ٺاهڻ شروع ڪيا - ان نئين پاڙي کي نئين پاڻ چوڻ لڳا - حالانڪ ٻنهي پراٽي ۽ نئين پاڻ ۾ڪو مفاصلي جو خاص فرق نه آهي.) حضرت طاهر محدث جي والد امجد جو نالو شيخ يوسف سنڌي هو ڪيس جمال يوسف ۽ جلال علي به ڪري چوندا هئا. اڪثر لکن تا ته مدفن سندس شهر برهانپور ۾ آهي.

www.maktabah.org

			ترجمہ گلزار ابرار ۾ نسب آبائي شيخ محدث قدس سره جو هن طرح لکن ٿا: شيخ طاهر پٽ يوسف پٽ رکن الدين پٽ معروف پٽ شهاب الدين: متيون نسب ڏيکاريل ساڳيو مسيح الاولياءَ جو عين المعاني ۾ موجود آهي. شيخ طاهر عليه الرحمه سڳو پاءُ هو شيخ طيب پاتائي شيخ قاسم پاتائي برهانپوري ۽ مخدوم عباس بن جلال علي جمال يوسف پاتري هڪورجائي جو متي نسب ۾ جو رکن الدين ڏيکاريل آهي. اُنجو پٽ هو شيخ عيسيٰ سخي کبير پاتائي متئين جو جنهن جو پائٽيو هو شيخ طاهر ابن يوسف سنڌي پاتائي محدث گجراتي شيخ محدث جا آباؤ ڪرام پاٽ قصبہ جي بنياد آباد لاءِ ناليدار هئا.
	شيخ طاهر محدث پٽني	483	اذڪار ابرار ۽ صاحب تذڪرة الانساب انهيءَ طاهر محدث جو نسب پنهنجي تصنيف ۾ آندو آهي. طاهر پٽني ابن محمد جمال بن شيخ احمد بن صدر الدين بن

www.maktabah.org

سحمد شريف بن شيخ محمد يعقوب صديقي ۽ سجاد نشين درگاهه طاهر نهروالہ جي موکليل نسب طاهر جيمان ڏسجي ٿو ته شيخ طاهر بن علم الدين اهڙي سموري شجره ۾ نالا واسطن آباءِ شيخ طاهر نهروالہ جي جا برخلاف نقل کيل صاحب تذکره الانساب جي. جئنہ ته نهروالہ سجاده نشين جي تحرير ۾ ٻڌا ٻڌا والله اعلم بالصواب

صاحب غوثي مصنف گلزار ابرار جي عبارت آندل مان صفا پيو ڏسجي ته اُهو صاحب شيخ طاهر نهروالہ جو همدرس همقرن هو اهڙي طرح شيخ طاهر محدث بن يوسف سنڌي جي ملاقات ۾ ب مشرف هو.

سو صاحب همقرن لکي ٿو ته طاهر محدث ابن علم الدين جي وفات سنہ 984 ۾ واقع ٿي، جيکا حادثي قوم بوهرن جيءَ ڏيکاري ٿو ته جنگ بوهرن جي شيخ طاهر محدث نهروالہ سان نہ ٿي هئي. برخلاف متاخرين لکندڙن تاريخ جي جيکي

www.maktabah.org

			لکندا اچن ٿہ جنگ بوهرن جي طاهر سان ٿي هئي. صاحب گلزار همقرن طاهر نهروالہ جي جو لکي ٿو ٿہ شيخ محمد بن شيخ طاهر محدث نهروالہ سان بوهرن جنگ ڪئي هئي، ۽ اُجين سارنگپور وٽ شهيد ڪري ڇڏيو هو. سيڪنهن ناظرين عبارت تواريخ جيکان مخفي نہ هوندو ٿہ متاخر اهل هند جا نقل تي نقل ونندي ۽ لکندي ڪتابن جا اوراق ڪارا ڪري ويا آهن، بلڪ هن تازي زماني ۾ بہ اجان پئا نقل ڪيو ڪتاب شايع ڪن پر اصل ماهيت کان واقف نہ آهن. مجمع البحار جيڪو متاخرن جي نقلن مان پيو ڏسجي تہ اهو ڪتاب شيخ طاهر محدث پٽني يعني نهروالہ جو تصنيف ڪيل آهي، سو بہ صاحب "گلزار ابرار" غوثي همقرن همديس نهروالہ محدث ۽ پٽس شيخ محمد جي جو لکي ٿو، اهو ڪتاب مجمع البحار بہ درست ڪيل شيخ محمد پٽ شيخ

www.maktabah.org

			طاهر نهروالہ جو آهي، اهو خاص مجمع البحار نالي سان مشهور آهي. انهي ترڪيب علم جي صورت ۾ لکن ٿا. ۽ قوم بوهرن جي مان وڏا علامہ ٿي گذريا آهن. جهڙوڪ نورمحمد بوهره مشهور هو. پر جيڪو مجمع البحار ٻئي شيخ طاهر محدث ابن يوسف سنڌي جي جو عالم ۾ پڌرو آهي. ان کي مجمع البحار طاهري ڪري لکن ٿا. ان جو شعور بدستور تفسير جي آهي ۽ ترڪيب سندس ٻي صورت ۾ آهي، پر جيڪو هاڻي مجمع البحار ڇاپ ۾ پڌرو آهي. اهو علمائن کان مخفي نہ آهي پر ڏسڻ واجب آهي، اهو ڇاپيل تفسير مجمع البحار هوندو تہ اهو خاص شيخ طاهر محدث پٽ يوسف سنڌي جو درست ٿيل آهي پر جيڪڏهن انهيءَ ۾ مصنف جو نالو طاهر پٽني لکيل هوندو تہ اهو صحيح نہ چئبو. اصل ۾ طاهر پٽني (پاٽائي) لکيل هو جنهن مان معرب پٽني متاخرن کان آهي.

www.maktabah.org

			بصورت واحد پٽئي ۽ پٽني جي ۽ شيخين هر نام ظاهرين محدثين هر اضلاع ۽ همعصر جيڪر متاخرن کان ۽ چاپ ۾ غلطي نه هوندي ته کڻو شڪ هڪ ٻين جي حال ۾ مٽ سٽ ۽ مخلوط عبارت ۾ غلطي حادث نه هوندي ته کو عجب نه آهي. اهڙن اختلافن کان کو ورق خالي کنهن کتاب ۾ نڏو ڏسجي، ۽ جيڪي دشمنن بوهرن جا ناگوار حال ۽ ناهه طاهر محدث جي نالي ۾ تا ڏسجن سي سڀ انهيءَ طاهر محدث اصل گجراتي پٽني نهروالہ جي شان ۾ آهن. ڇو ته بوهرن جي جنگ بہ انهن سان پيدا هئي ۽ نہ شيخ طاهر محدث ابن يوسف پاٽائي سنڌي ثم هندي براري گجراتي سان فافهم عليٰ ذالک ۽ سن 1004 ۾ برهانپور ۾ وفات ڪيائين.
23	شيخ اسحاق قلندر	425	پڇاڙي عمر تائين شيخ طاهر ابن يوسف سنڌيءَ جي صحبت ۾ ٻڌل هو شهر برهانپور ۾ سن 1003ھ تائين. گلزار ابرار جي ترجمہ مان ظاهر

www.maktabah.org

			ٿو ٿئي ٿه مصنف گلزار محمد حسن غوثي ۽ اسحاق قلندر ٻئي شهر برهانپور ۾ حضرت شيخ طاهر محدث ابن شيخ يوسف سنڌي کان فيض گير هئا. کتاب جي عبارت مان ظاهر آهي ٿه مصنف هر صحبت شيخ طاهر سنڌي گجراتيءَ جي هو، جو ڪيترين اکين ڏٺيون ڳالهيون ٿو ڪتاب ۾ آڻي.
24	حڪيم عثمان بوبڪائي	445	بوبڪن جي شهر ۾ ڄائو هو ۽ پٽ شيخ عيسيٰ پٽ ابراهيم صديقي بوبڪائي جو هو ۽ حدود خانديس جي زمين ۾ اوڇتو قبيلہ سوڏو چورن شهيد ڪيو هو.
25	لاڏجيو	443	
26	تاج العاشقين	465	مدفن لاهور
27	شيخ عبدالله ۽ شيخ رحمة الله	504	ٻئي حضرات سڳا ڀائر سيوهڻ شهر ۾ ڄاوا هئا، حضرت طاهر يوسف محدث جا فرزند هئا، ٻنهين ڀائرن جو خطاب عربستان ۾ شيخين هو. ٻئي منور بہ انوار الهي عزوجل هئا.
28	شيخ عيسيٰ بن قاسم صديقي	508	يعني مسيح الاولياء سن 962هـ ۾ ڄاوا، کتاب ڪشف العقائد جيڪو هن وقت سيد امام

www.maktabah.org

			مسجد جامع برهانپور وٽ موجود آهي. ان ۾ لکيل آهي ته ترجمہ گلزار ابرار، اذکار ابرار مان معلوم ٿو ٿئي ته مسيح الاولياء جو والد امجد شاهه قاسم ۽ چاچس شيخ طاهر محدث پرگٹه پاٽ مان هجرت ڪري بلاالله عزوجل جي سياحت ۾ گجرات جي ملڪ ۾ جڏهن وارد ٿيا هئا. تڏهن مسيح الاولياء تولد ٿيا هئا. (نوٽ: گلزار ابرار ۾ شيخ يوسف، شيخ طاهر ۽ شيخ طيب جا نالا هجرت وقت 950هه ڏاري ضرور ڏنل آهن، پر شيخ قاسم جو نالو ڪونهي ڏنل، تنهن مان لڳي ٿو ته شيخ قاسم ان وقت هندستان ڏي هجرت ئي نہ ڪئي آهي، البت بعد ۾ هو ضرور هندستان ڏي ايندو ويندو رهيو آهي.) بعض لکن ٿا ته جڏهن هند جي سفر ۾ مسيح الاولياء جي والد امجد برهانپور شهر ۾ وفات ڪئي هئي تڏهانکر مسيح الاوليا وطن پدري جدي پرگٹه پاٽ ۾ اچي مقيم ٿيا هئا. سنڌ

www.maktabah.org

ڏيهه ۾ مشهور معروف عام خاص ۾ هوندا هئا. جڏهن حضرت صاحب پاڻ مان هجرت ڪري قبلہ گاهه جي درگاهه جا اچي زائر ٿيا هئا، ۽ شهر برهانپور ۾ وطن ڪري ويٺا هئا تڏهن کان مسيح الالياء سنڌي، پاڻائي برهانپور سڏجن ٿا.

برهانپور جي سنڌي پوره ۾ سندن درگاهه عاليجاه جاءِ زيارت عام خاص جي معمور مشهور آهي. سنڌي پوره ۾ سندن سنڌ ملڪ جي نسبت ڪري برهانپور شهر ۾ پڌرو آهي. وڏو محلو آباد هر شيءِ انهي پوره مان ملي سگهي ٿي ۽ سندس عرس يعني ميلو مبارڪ هر سال جي مهيني شوال ۾ 12، 13 ۽ 14 مقرر ٿيندو آهي. سيڪنهن ورید ۾ مسيح الاولياء جي خاندان جا جملہ ويه پيرا هر ڪنهن جي لاءِ مقرر تاريخ تي ٿيندو ايندو آهي.

مٿي لکيو ويو آهي تہ مسيح الاولياء سنڌ ڏيهه ۾ وڏا علامہ

www.maktabah.org

مثل آفتاب جي عالم تاب هئا.
مصباح النجاة في شرح مفتاح
الصلواة وارو صاحب لکي ٿو
شيخ عيسيٰ يعني مسيح
الاولياءَ جي نسبت ۾ سندن
وطن پاڻ پر اکثر ٻين کتابن
۾ سندن نسبت سنڌ ملک جي
شايع آهي، جهڙو زبدة
المقامات، خمسه جواهر عين
المعاني ۽ صاحب تحفة
الکرام تاريخ سنڌ ۾ لکي ٿو
ته سنڌ جي مشائخن مان شيخ
عيسيٰ هجرت ڪري ويا اهڙي
طرح ٻين اهل سنڌ جي اوليائن
جي هجرت جو به حال لکيو
اٿس، شرح ديوان حافظ جي
حڪايت صفحه 7 مطبوعه لکنو
۾ سندن سنڌ وطن جي نسبت
لکيل آهي، کتاب درالدارين
في مناقب غوث الثقلين ۾
آڻين ٿا ته حضرت مسيح
الاولياء کي خطاب امام
المحدثين جو حضرت سردار
عالم صلي الله عليه وآله
وسلم جي حضور مان حاصل
هو، کتاب کنزالوحدة تصنيف
غوث الاولياء جنهن ۾ توحيد

www.maktabah.org

		ڪشفي ۽ ايمان حقيقي جو بيان آهي. ان جي بيان جي آخر ۾ صاحب گلزار ٿو آڻي ته انهيءَ توحيد ڪشفي جا جامع مقام جو هڪ صاحب انهيءَ صفت جو هر ڪنهن صديءَ ۾ پيدا ٿيندڙ آهي. جيئن ته روءِ زمين تي اهڙي صفت جو صاحب هڪڙوئي ڏٺي تعاليٰ مبعوث ٿو ڪري. هن قرن ۾ روءِ زمين تي عين المعاني مسيح العاشقين الشيخ عيسيٰ ابن قاسم امدالله ظلال ارشاده علي روس المشتاقين الي جمال هذه الولاية مذڪورة والي صاحبها عليه التحية والسلام وتابعيه بالڪشف في ادراڪ عالم الجمع والفرق علي حڪم الفرقان المجيد المحفوظ المحيط بماله وعليه هو، حضرت مجدد الف ثاني جو ڪتاب تصنيف ٿيل معارف الدنيه آهي، انهيءَ ڪتاب جي عبارت ۾ مقامات حقيقت جي جا. وڏا بيان ترجمه گلزار ابرار ۾ لکن ٿا پر پچاڙي ۾ آڻين ٿا ته جيڪڏهن ڪنهن طالب جي

www.maktabah.org

دل ۾ انهيءَ مقام جي تحقيق
جو درد هوندو هجي تہ انهيءَ
طالب کي مسيح الاولياء جي
خدمت ۾ رهڻ گهرجي ۽ سندس
ارشاد سان علاج انهيءَ عقده
مقام جو ڳولڻ گهرجي ٿو.
حضرت مسيح الاولياء جي
تصنيف ٿيل کتاب عين
المعاني جي عبارتن جي تشريح
جيکا اذکار ابرار ۾ آهي،
ڏسڻ سان عروج مقامات قرب
الهي عزوجل جيجو طالبن کي
حاصل ٿي وجي ٿو. انهيءَ
ماهيت ۽ ملفوظات عبدالقدوس
نقشبندي مجددي ۾ اکثر
مسيح الاولياءَ جي بيان هيٺ
لکن ٿا تہ حضرت مجدد امجد
هر اذکار ۾ حضرت شيخ
عيسيٰ سنڌي جي نسبت ۾ لقب
"مسيح الاولياء" جيسان کيس
ياد کندا هئا، جيکو منظور
صحبت مسيح الاولياء هوندو
هو سوئي حضرت مجدد قدس
سره جي پيش منظور هو، خزينه
الاصفياء مان نقل ۽ عين
المعانيءَ ۾ سندن نسب آبائي
هن طرح لکيل آهي. عيسيٰ پٽ

www.maktabah.org

قاسم پٽ يوسف پٽ رڪن الدين پٽ معروف پٽ شهاب الدين المعروف شهابي سهروردي (ثاني) السنڌي. وفات مسيح الاولياء جي 1031هه ۾ ٿي. مسيح الاولياء جي اولاد مان وڏو پٽ صاحب سجاده حضرت عبدالستار پاڻائي برهانپوري هو. اولاد سندس پنج پير پاڻيا فيضر سان خلائق هند دکن گجرات گذر ڪري ويا. پوئين پڳدار شاهه عطا علي بي بي پيڙ پنهنجي قبائل صديقين ۾ ڏني. جنهن جي اولاد مان سادات پرٽيا انهن جي اولاد مان سيد عزيز الدين درگاهه مسيح الاولياء جو سجاده نشين تاحال حيات آهي.

شاهه عطا علي پٽ شيخ محمد مراد پٽ شيخ محمد نظام الدين پٽ محمد مراد عرف مراداللہ شاهه پٽ شيخ ابوالقاسم سرمست پٽ شيخ عبدالستار پٽ حضرت مسيح الاولياء جو هو. ٻيو پٽ مسيح الاولياء جو شيخ عبدالستار قدس سره متئين کان ننڍو شيخ

www.maktabah.org

شهرالله عرف رمضان پاٹائي وطن پدري جدي ۾ معمور هو. اولاد سندس پرڳٽ پاٽ پراٽي ۽ جديد ۾ تاحال قائم البنياد آباد آهي. انهيءَ اساس مان مخدوم صاحب سيوهاٽي مشتهر آهن. جيئن ته شيخ رمضان ابن مسيح الاولياء جهنجو پٽ حضرت مخدوم محمد حسن قاري قدس سره ان جو پٽ شيخ عيسيٰ ثالث ان جو پٽ مولانا محمود ان جو پٽ مولانا عبدالرحمٰن پٽس مخدوم مفتي الاسلام شيخ عبدالواحد پاٹائي هو. هن صاحب کي سلطان اورنگزيب غازي دهلي کان جاگيرات زمينات لائق خاص بطفيل اولياءِ مسيح العاشقين پاٹائي برهانپوري جي معاف هئس. پٽ سندس مخدوم مفتي الاسلام دين محمد سيوهاٽي پٽس حضرت نعمان ثاني صاحب البياض مخدوم عبدالواحد ثاني سيوهاٽي قدس اسرارهم هو جيکو عالم ۾ فيض مبعوث هو.

www.maktabah.org

			ٹيون پٽ مسيح الاولياء جو حضرت بابا شاھ مخدوم عبدالرحمٰن گنج بخش فتح محمد محدث انهيءَ حضرت جي تصنيفات مان ڪتاب مفتاح الصلواة سنڌ جي علمائن ڪرامن ۾ پڙو آهي. درالدارين في مناقب غوث الثقلين ۾ لکن ٿا ته بابا شاھ جو خطاب مستطاب ڪيس حضور سرور ڪائنات صلي الله عليه وآله وسلم کان حاصل هو. سندن اولاد مان فرزند شيخ شهاب الدين برهانپوري مان حال حيات شيخ رکن الدين سابق قلعه دار ۽ پٽس غلام قادر سجاده نشين درگاھ ڏھٽو سيد صلاح الدين جو فيضر سان خلائق معمور مسرور آھن. حضرت محمد مسيح الدين خان نواب جاه حيدرآباد دکن ۾ ابن شيخ فخرالدين بہ متئين شهاب الدين جي اساس مان مشهور معروف آهي، ٻيو اولاد بابا شاھ جو اطراف اڪناف حيدرآباد دکن ۽ هند گجرات ۾ گھٽو آهي.
29	شيخ عبدالستار	560	شيخ عبدالستار وڏو پٽ مسيح

www.maktabah.org

الاولياء جو هو. تنهن کان ننڍو شيخ رمضان ۽ تنهن کان ننڍو بابا شاهه جيکو برهانپور ۾ بي بي خديجه خاتون مان ڄائو هو. ذکر سندس مٿي ٿي گذريو. پر قليل ذکر صفحه 560 ۾ به آندو اٿن. شيخ عبدالستار جي ذکر ۾ ٻئي هنڌ لکن ٿا ته اڄان طريقه نقشبنديه جو هنڌ ملک ۾ انتشار نه هو. جيئن ته حضرت طوطي هند جي منقار شکر خوار کان هند ڏيهه ۾ اڄان طريقه نقشبنديه رائج نه هو ته حضرت مجدد قدس سره پنهنجي والد امجد مخدوم عبدالاحد جي احوالات جا نقل فرمائيندا هوندا هوا. خواه سيد محمد هاشم مصنف کتاب "زبدة المقامات ان جي صفحه 117 ۾ ٿو آڻي. ته مون سان حضرت مجدد عليه الرحمة بيان ٿي کيو ته منهنجو والد امجد طريقه نقشبنديه جي واکاڻ کري فرمايو ته انهي راهه جي فوقيت ٻين طريقن کان زياده ۽ خلاصي آهي ۽ هميشه انهيءَ واٽ جي خاصيت بيان کندا ٿي آيا ۽ انهيءَ راهه جي خلاصي

www.maktabah.org

بابت کتاب ناهيندا پيا اچن.
هڪ ڏينهن مون پنهنجي مرشد
خواجه عبدالباقي قدس سره سان
پنهنجي قبلہ گاهه جي حالات جي
ڳالهه بيان ڪندي پيش ڪيو هو
تہ منهنجو والد امجد طريقہ
نقشبنديہ جي فوقيت ٻين راهن
کان وڌ ٿا ڄاڻن ۽ رسالا تصنيف
ڪن، جڏهن پير سان اها ڳالهه
ڪيم تہ اشتياق مند ٿي منهنجي
والد امجد جي ملاقات لاءِ مون
سان گڏ سرهند ۾ آيا هئا. غرض
تہ ڪتابن جي عبارت مان ظاهر
ٿو ٿئي تہ جن ڏينهن ۾ حضرت
مجدد اجان مصاحب مرشد
پنهنجي جا هئا. تن ڏينهن ۾
نقشبنديہ راهہ جي فوقيت
پنهنجي پيءُ کان ٻڌندا هئا. لکن
ٿا تہ جيسين حضرت مجدد جو
والد امجد حيات هو تيسين
حضرت مجدد پنهنجي پيءُ جي
صحبت ۾ ڪڏهن نہ شهر سرهند
کان ٻاهر قدم رکيو. تن ڏينهن
۾ حضرت مسيح الاولياء
نقشبندي راه جو ماهر هو. انهيءَ
واٽ جو خلق کي رشد ڪندا
هئا. جڏهن حضرت مجدد طرق

www.maktabah.org

نقشبندي جي پکيڙ ۾ خلافت
گزين ٿيا هئا ۽ پهريائين خواجه
سيد نعمان خليفو اڪبر پنهنجي
راه نقشبندي فيض گير لاءِ
برهانپور شهر ۾ موڪليو
هئائون، تن ڏينهن ۾ حضرت
مسيح الاولياء جا ڏينهن قريب
وصال جا هئا ۽ سندن طرق
قادريه ۽ عشقيه شطاريه جو
ايتريقدر زور ۽ شغل هو، جو به
گهمرا خواجه سيد نعمان موٽي
ويا آهن، حضرت مجدد جي
خدمت ۾ ته راه نقشبندي جي
ترويج برهانپور ۾ نٿي ٿئي.
غرض خواجه سيد محمد هاشم
نقشبندي خليفه حضرت سيد
نعمان قدس اسرارهم ٿو چوي ته
اوائل ۾ جڏهن مون حضرت
مجدد الف ثاني کان نقشبند راهه
جي فوقيت ٻڌي هئي تڏهانکر
پيو چوندو هو ته انهيءَ راهه جي
فوقيت بابت کو ٻيو مشائخ
ٻئي طريق جو به بيان ڪري ٿو
يا فقط حضرت مخدوم
عبدالاحد والد حضرت مجدد
قدس سره جو انهيءَ سبب جي
خيالات ۾ سفر ڪندي جڏهن

www.maktabah.org

شهر برهانپور ۾ وارد ٿيس تہ اُتي جي خانقاهن مان خانقاهہ شيخ عيسيٰ سنڌي جي مشهور فيض ۾ ڀڏيم پر آءٌ پهتس برهانپور ۾ 1032هـ تہ مون کان هڪ سال اڳ شيخ عيسيٰ قدس سره وفات ڪئي هئي، يعني 1031هـ ۾. پوءِ سندس پٽ سجاده نشين شيخ عبدالستار وٽ وڃين مقرب ٿيس، بعد ملاقات جي راهہ نقشبنديہ بابت مقال پيش ڪيم تہ جواب ۾ چيائون تہ هائو منهنجو مرشد ۽ والد امجد فرمائيندا هئا تہ طريقو نقشبنديہ ٻين واٽن کان فوقيت ۾ مخصوص آهي ۽ اسين بہ طريقہ نقشبنديہ جا مائل آهيون.

خواجہ سيد محمد هاشم تو فرمائي تہ مون جڏهن اها بشارت ٻڌي تڏهن شڪرانا پروردگار جا بجاءِ ڪيم ۽ چيم تہ هن مدعاتي بہ شاهد عادل مبعوث آهن. يعني هڪ خواجہ عبدالاحد والد امجد حضرت مجدد جو جيڪو حضرت عبدالاحد فاروقي خواجہ امير کابل فرخ شاهہ جي

www.maktabah.org

اولاد مان هو. فرخ شاهه جو نالو اصل ۾ شهاب الدين هو پر پنهنجي ڇمنار ۾ پنهنجو اصلوڪو نالو شهاب الدين نه چوائيندو هو صرف پنهنجي مرشد جي نالي شهاب الدين (السهروردي) جي سبب ڪري جيڪو عمدة الكاملين عمر بن محمد شهاب الدين سهروردي قدس سره مشهور معروف هو. فرخ شاهه پٽ هو شيخ نصيرالدين پٽ شيخ سليمان پٽ شيخ مسعود پٽ عبدالله پٽ ابوالفتح پٽ سلطان ابراهيم پٽ شيخ سليمان پٽ ناصر پٽ عبدالله پٽ حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه ۽ پيو شاهد عادل فوقيت نقشبندي جو حضرت مسيح الاولياء صديقي شهابي سهروردي قدس اسرارهم ۽ مسيح الاولياء ستون ڏاڏو هو. حضرت نعمان ثاني صاحب البياض سيوهاڻي مخدوم عبدالواحد صغير قادري قلندري، آخراً نقشبندي قدس سره جنهن جو شجره آبائي متي ذكر ۾ مسيح الاولياء جي شايع آهي.

www.maktabah.org

30	شيخ بابو	592	اهل سنڌ
31	پائي اسحاق حصور	485	اسماعيل حافظ سنڌي جو پٽ هو.
32	مولانا موسيٰ	369	ذڪر هن جو قاضي محمود مورپي جي ياد ۾ موجود ته اصل سنڌ ۾ بوبڪن جي ڳوٺ جو هو.
33	شيخ موسيٰ	63	اصل ڳوٺ سندس ٿٽو

2. اذڪار ابرار جو هڪ ٻيو ڇاپي نسخو:

ذڪر ڪيل پهرئين ڇاپي نسخي وانگر هڪ ٻيو نسخو پڻ سيوهڻ جي هن ڪتبخاني ۾ موجود آهي جنهن تي پڻ مخدوم حبيب الله سيوهاڻي پڪو جلد ٻڌرايو ۽ منجهس اول آخر ڪي خالي صفحا ڇڏيا جنهن تي پڻ گلزار ابرار ۾ ذڪرڪيل ڪن بزرگن جي احوال ۾ اضافو ڪيو اٿس. انهن چند اوراقن ڪي جيڪي هينئر تاريخ جو نہ صرف اهم حصو آهن پر تحقيق ڪندڙن لاءِ مواد مهيا ڪرڻ جو سبب آهن تن کي محفوظ ڪرڻ جي خيال کان هتي اصل فارسي متن کي ان جي سنڌي ترجمي سان ڏجي ٿو.

ان مان هيٺين معلومات حاصل ٿئي ٿي:

(الف) مسيح الاولياء ۽ سندس اسلاف متعلق ڪي حقيقتون

(ب) پاٽ شهر جي درياهي ڪناري کان ڦٽڻ ۽ زرخيز زمين طرف ان شهر جي واڌ يا نئين پاٽ جي آباد ٿيڻ متعلق ڪجهه اهم حقائق.

www.maktabah.org

خلاصہ

اسمائیکہ از آبائی واولاد حضرت مسیح العاشقین درین کتاب داخل وموجوداند۔ دریں جا بہ مختصر شرح دیگر بطرز شجر مع فہرست صفحہ کتاب واضح نمودہ شد کہ در شناخت قرابت یکدیگر بہ فہم نیک درآید۔

قبائل پاتر حضرت شیخ شہاب الدین صغیر صدیقی سہروردی سندھی قدس سرہ بہ ارادت حکام اسلام در دار الاسلام ملتان رسید واز انجا بر زمین پاتر رونق افزائی گردیدہ و پاتر را معمور ساخت۔ شجرہ آبائی آنجناب وشیخ الشیوخ ابوحفص عمر شہاب الدین صدیقی سہروردی قدس اللہ سرہ العزیز متفق است۔ حضرت مسیح الاولیاء شجرہ آبائی خود را در دیباچہ کتاب عین المعانی درین شیخ شہاب الدین صحیح نمودہ۔ چون آنحضرت در ہر اکابر قریب بعید از اولاد حضرت سہروردی کبیر مشاہیر العصر بودہ واین را صدیقی سہروردی می شمر وحضرت مسیح الاولیاء علیہ الرحمۃ در ۹۸۹ ہجری آنحضرت را نسباً شہابی سہروردی نوشتہ۔ پاتر در عہد حکام دہلی مضاف بصوبہ ملتان بود واخراجات داد وسندھ اہل پاتر از خزانہ سرکار بھکر واز سرکار سیوستان بودہ واز اسلاف پاتر بہ لقب قبۃ الاسلام ملقوب کہ شہری عظیم بہ این لقب منسوب اکثر در کتب اسلاف مورخہ ۹۷۲ دیدہ می شود چند مدارس علوم مساجد متبرکہ در آنجا معمور بودند۔ سواد پاتر سفینۃ الاولیاء ہر اکابر فضلائے شمالی قدم خیز در آنجا داشت بنائے شہر بر کنارہ دریا مہران معمور بہ زراعات وحدیقہ جات پر میوجات بود واکثر باغات انار بہ اکثار اشجار ملذہ از پرگنہ او بودی۔ چہ از فرمان سلاطین دہلی در معانی محصول راہداری بہ حضرت مفتی الاسلام مخدوم عبدالواحد پاتری بن مولانا عبدالرحمن بن مولانا محمود معلوم می شود کہ دانہ انار و پوست از پاتر در تہتہ وجنس دیگر از تہتہ بہ پاتر آمد رفت دارد محصول راہ معاف است۔۔۔۔۔

از سرکارات دہلی بشرط منصب افتاء انعام جاگیرات در پرگنہ پاتر و پرگنہ باغبان وسیوستان حاصل داشت لیکن در بعضی اوقات جاگیر زراعت در پاتر بلا شرط خاص بشرافت اولادی مسیح الاولیاء

www.maktabah.org

شیخ عیسیٰ بن قاسم بن یوسف پاتری قدس اسرارہم در قبضہ دست خود داشتہ۔ بالجملہ شہر پاتر امکن امراء و حکام اسلام بود۔ مرزا شاہ حسن حاکم سندھ از سائر بلدہ سندھ حسن آبادی پاتر افزون تر تصوریدہ تخت گاہ پدرش مرزا شاہ بیگ درنصر پور وتختگاہ مرزا شاہ حسن درامکن پاتر شہر۔ چہ نکاح دختر خود در پاتر بہ مرزا کامران کرد و مرزا ہمایون شاہ باری دویم خطبہ شاہی خود را در پاتر خواند واز فضلائی آن زمان دعا خیر خواست۔ رسد دانہ علجات بہ عساکر مغول از پرگنہ پاتر دستیاب میگردید اکثر ذکر او در معصومی و آئین اکبری ظاہر است مرزا کامران بوقت فراری در پاتر پناہ یافت۔

الحال اوشہر پاتر دیرین ویران جای ءدرندہ وگزندہ است دور آن زمین تودہ خاص خاشاک بجز نشان مساجدین کہ یکی ازان مسجد مسیح الالیاء کہ بنام نبیرہ اش حضرت مخدوم حسن قاری قدس سرہ کہ مشہور معروف در فضلائی اہل سندھ بودی وقبہ مخدوم اسمعیل اولیاء پنہور قدس سرہ دیگر ہیچ نیست و وقوعات وحدوثات بر بلدان سندھ خصوص بر پاتر از ممر غارت عسکر مغل ومردم قلائی از قدیم دوران نزول میگردیدہ امادر سنہ ہجری استیصال بنائی این پاتر مسلوفہ گشت۔

مردمان خاص عام اہل پاتر چون جہاز شکستہ بر تختہ خدا امان غوطہ اندوہ خوردہ اینجا وآنجا شدہ اندوحسن سیماب تعظیم ہرکس از تابش حُزن پریدہ ودیرہ فیض محمد وریاض محمد کہ از اولاد ودیرہ ابہورہ کلان قوم میمن در دیار مابذ کہ نزد غلام علی نوطقانی بذریعہ ملازمت مقرب گردیدہ از آنجا بتوفیق رفیق زرباز برخوشبوئی اشجار پائز برزمین پاتر دیرین رسیدہ بہ اتفاق چند مشخص زمینداران کہ نشستگاہ وی ہمقرین پاتر بود بجملہ از امینداران جونیجہ وانصاریہ وقاضیان اولاد مفتی محمود بن مخدوم عبدالواحد پاتری برزمین باغ مفتی کبیر ہمنام پاتر قصبہ دیگر پاتر درسنہ معمور ساخت دور آنجا بموجب استحقاق برمنصب قضا واجرای ءراہ اسلام اولاد مفتیان مذکورین حاکم آن وقت کلہورہ مقرر نمود وسند قضا براجرای ءامر شرعی حاکم میاں سرفراز خان نوشتہ۔

راہ حادثہ عداوت بر پاتر علی الرسم براین پاتر جدید نیز جریان چہ درزیر حکام از شورس مردم قوم چانڈیہ براین پاتر جدید نزول آتش عظیم گشت درسنہ واثاث البیت وکتب قاسمی ویوسفی ومسیح

www.maktabah.org

الاولیائی وفرمان عالیشان بہ ایمائی عبارات کرامت نشان ہمگی سوختہ خاکستر شد۔

ودراصل حقوق زمینات مردم فراری وبقیہ باشندگان جدید پاتر بدست قوم چانڈیہ بہ غضب رفتہ وبعضی ملکیت درتضحیک دیگر افتاد۔ بدین شیون نا ہنجار ہرتن درجان بیقرار چہ نہ درقرار حکام ونہ درقرار رعایا۔ چون عہد حضرت نعمان ثانی صاحب البیاض سیوستانی قدس سرہ پدید آمدہ وشعاع برکات ویمنات وی بعالم افتاد اہل پاتر از اولاد مفتی محمود بن مفتی کبیر واقوام جونیجہ وغیرہ بہ یمن دامن آنجناب بہ لب نان رسیدہ وحقوق ضائع از ظلم حکام بدست وی درآمدہ چند مکتوبات براین حالت درانشاواحدی مخزن الکرامت موجود۔

آنچہ خصوصیت وعداوت ونقصان زمین زراعت دربین باشندگان جدید پاتر پدید آمدہ از حال دی دریخجانیاوردہ۔ چون خردمندان گفتہ

اگر گیتی سراسر باد گیرد چراغِ مقبلان ہرگز نمیرد

چراغ برکات ویمنات از فیوضات الٰہی عزوجل دراسلاف خاندان آبائی کرام حضرت مسیح الاولیاء ودرنسل آل آنجناب چہ درسندھ وپنجاب وہند وگجرات ودیار کہن وعرب روشن است واز باد تند حوادثاتِ دوران سراج اولاد مسیح الاولیاء اہل سندھ پاتر وسیوستانی نمود وشعاع چراغ او بہ آخر فروغ بعینہ ہمان راہ صاحبدلان اہل پاتر جدید بہ فضل اللہ تعالیٰ عزاسمہ درسانیدن فیض بہ مریدان طالبان جاری است بعینہ ہمان مراقبہ وہمان درگاہ وہمان مجموعہ از درگاہ فضل الٰہی نظام گرفت چہ بصلح وصلاح صالحی سجادہ گیر فضل الٰہی بدل طالبان ومحبان صلاحیت مؤثر ماند الحمدللہ علیٰ ذالک۔ ذالک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء۔ آنچہ طالبان دور در حضور۔ وآنچہ مجاور درگاہ از کشش شرار نفس دور کہ از حضور ذالک فضل اللہ سیراب نہ شد۔ حسن زبصر بلال از حبش سہیل از شام۔ زخاک مکہ ابوجہل این چہ بوالعجبی است۔

سبحان اللہ کہ زمین غریب پاتر دیرینہ دراصل ومعمور از آبائی کرام حضرت صاحب عین الاعیان الحاج مخدوم فضل اللہ الواسع قدس سرہما از کتب ملک اغیار یافتہ می شود چون طبقہ اولیٰ

www.maktabah.org

مردمان آنوقت وسواد پاتر گزشت طبقہ ثانی باب پاتر جدید کشاد واین پاتر از سبب سخاوت اولاد و دیرہ ابہورہ بہتی میمن نامی ودیرہ محب النبی بنام دی اشتہار یافتہ ودیرہ صاحب مہمان نواز نزد ہر صادر ووارد مردم مہمان خوان نعمت می نہاد۔

پاٹ کھڑی محب النبی میمن واری

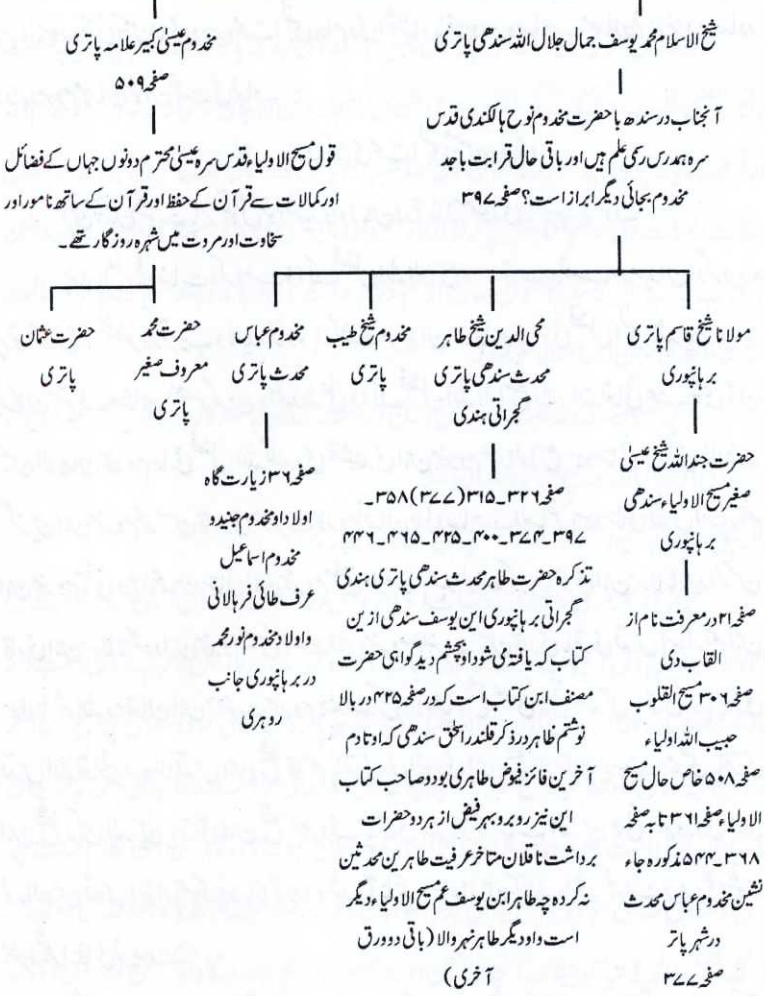
این چنین شہرت پاتر بگوش خود شنیدہ اوزمان در آغاز معموری پاتر جدید بود۔

چون اعلم فیوضات وکرامت ذالک فضل اللہ الواسع در پاتر جدید نصب درمیدان اوگردیدہ پرتو شعاع آنحضر در قریب وبعید افتاد و بازگشت مریدان از جابجا بہ سوئی فضل الٰہی شد پاتر جدید بمکان مشرف مشاہیر العصر گردیدہ الحمدللہ علی ذالک فضل اللہ الواسع رحمہ اللہ تعالیٰ عنہ۔ یعنی آن عین الایمان مخدوم حاجی فضل اللہ قلندری نقشبندی ابن مخدوم عبدالواسع سیوستانی قادری خلافت گزین ابن مخدوم محمد حسن قادری حضرت مخدوم نعمان ثانی صاحب البیاض سیوستانی قدس اسرارہم ابن مخدوم مفتی دین محمد سیوستانی ابن مخدوم مفتی الاسلام عبدالواحد کبیر پاتری ابن مولانا عبدالرحمٰن قاری ابن مولانا محمود ابن مخدوم عیسیٰ ثالث ابن مخدوم حضرت حسن قاری پاتری قدس اسرارہم ابن مولانا شہراللہ رمضان ابن حضرت مخدوم جنداللہ مسیح الاولیاء شیخ عیسیٰ ثانی سندھی پاتری برہانپوری قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس ابن شیخ قاسم پاتری برہانپوری ابن شیخ الاسلام یوسف سندھی پاتری ابن شیخ رکن الدین پاتری ابن شیخ معروف پاتری ابن شیخ شہاب الدین ثانی سہروردی ابن نورالدین قدس اسرارہم کہ در بالا آوردہ شد و آنانکہ اسماء ازین کتاب اہل گجرات دیدہ می شوند بطرز شجرا اینجا می نویسد۔

شیخ شہاب الدین صدیقی موصوف کہ در بالا گفتہ شد و بہ تشریح نوشتہ مطابق شجرہ حضرت مسیح الاولیاء شہاب الدین مذکور در شجرہ حضرت شیخ طاہر محدث عم مکرم مسیح الاولیاء درین کتاب اہل گجرات داخل صفحہ ۴۲۶ پسر ارشدش شیخ معروف پاتری مندرجہ کتاب ہذا۔ پسر مبارک او شیخ رکن الدین پاتر را بہ زیب وزینت قائم البنیاد آباد کرو۔

www.maktabah.org

اولاد آنجناب

ص ۳۷۷ مذاق شیخ طیب ٹٹھی در بازار با مسیح الاولیاء و حافظ سندھی برہانپوری نیز اسم مبارک شیخ عیسیٰ بن قاسم پاتری برہانپوری ست چہ در عین المعانی ظاہر است کہ ۹۹۸ تالیف کتاب از اسم ح اف ظ استخراج فرمودہ۔ مسیح القلوب الزمان و شیخ حبیب اللہ القاب آنحضرت

www.maktabah.org

است و در بعضی اوراق مسیح العاشقین ہم وارد است بعد وفات پدر بزرگوار باز در وطن پاتر راجع۔ اکثر علماء سندھ آنجناب را از زاد بوم پاتر دیرین می نویسند۔ زیادہ معلوم نمی شود کہ در مصباح النجاۃ فی شرح مفتاح الصلوٰۃ بنام حضرت نوشتہ اند کہ شیخ عیسیٰ اصلاً پاتری آخر أبرہانپوری این اشارہ از زاد بومی آنحضرت است یا در وطن پدری کہ پاتر مشہور است در آنجا چند عمر عزیز گذرانیدہ اند۔ صاحب مصباح النجاۃ اصلاً پاتری مرقوم کرد۔ اصل وطن با پنجم واسطہ وطن پاتر از آنجناب کما مر واز فرزندان ارجمندان آن مسیح العاشقین شیخ عبدالستار پاتری برہانپوری وسجادہ نشین متولی درگاہ مولانا رمضان شہر اللہ الأبطن مادر واحد در پاتر ایلا دیافتہ وفرزند سیومی حضرت بابا شاہ فتح محمد صاحب مفتاح الصلوٰۃ در برہانپور تولد گردیدہ۔

اولاد حضرت مسیح العاشقین (صفحہ ۵۶۰)

(۱) حضرت مخدوم صاحبزادہ عبدالستار قدس سرہ

اولاد حضرت پنج دستاری در ملک ہند و گجرات و دکھن صاحب دستار پنجم شاہ عطا علی صاحب کہ در عقب او اولاد نیست ہمشیرہ بی بی محسنہ بیگم بنت مراد اللہ شاہ بہ میان محمد انور صاحب در نکاح داد۔ لکھتے ہیں کتاب تحفۃ الاذکیاء فی بیان مسیح الاولیاء میں کہ حضرت عطا علی صدیقی از دستار پنجمین بوجہ شرافت ونجابت ہم کفو ہونے کے مراد اللہ شاہ نے دختر اپنی نکاح میں دی ہے، محمد انور بن محمد رفیع بن محمد شفیع بن لشکر محمد آخر کو۔ یہی نسب حضرت صدیق اکبرؓ کے ساتھ متفق ہوتے ہیں اس بی بی محسنہ بیگم محمد منور کو فرزند محمد غضنفر تولد ہوئے۔ شاہ عطا علی نے تولیت وسجادہ درگاہ بہ ہمشیر زادہ محمد غضنفر تمسک کردہ بخشیدہ و دستار خلافت بر سروی نہاد و رسم عرائس مسیح الاولیاء بمع خاندانہ حضرت ایشان کہ در ہر سال جملہ ہزدہ عرائس بجامی آرند و تفصیل اسماء در تمسک مورخہ پنجم ماہ ذی حجہ ۱۲۲۹ھ بمہر عطا علی قادری مسیح الاولیائی قدس سرہ محمد غضنفر ممدوح دختر داشت او در نکاح بہ محمد معز الدین نواسہ خود سپردہ و تولیت درگاہ مسیح الاولیائی وسجادگی باو تفویض نمود بموجب تمسک مؤرخہ دریکم ماہ صفر المظفر ۱۲۷۰ھ بمہر محمد غضنفر و محمد معز الدین ممدوح علیہ الرحمۃ بہ ہمشیرہ زادہ خود خرقہ خلافت وسجادہ نشینی روضہ منورہ و خانقاہ مطہرہ حضرت مسیح الاولیاء بجناب سید عزیز الدین صاحب ولد سید رحیم الدین برہانپوری عطا نمود (نقل من تحفۃ الاذکیاء مطبوعہ حیدر آباد دکن)

www.maktabah.org

(۲) مولانا شہراللہ عرف رمضان قدس سرہ

تفصیل او در شجرہ حضرت مخدوم حسن قاری مشہور و معروف در پاتر ابن رمضان ابن مسیح الاولیاء وہم در شجرہ مفتی الاسلام مخدوم عبدالواحد پاتری کہ بہ عند ملاقات علماء برہانپور بہ مخدوم صاحب نوشتہ تفویض نمودند نقل او بمہر مفتی الاسلام حضرت عارف باللہ علیہ الرحمۃ سیوستانی چہ شیخ رمضان در دیار ہند از فرزندان مسیح الاولیاء مشتہر کماروی مسیح الاولیاء حضرت غلام جیلانی سجادہ نشین اورنگ آبادی مخدوم عبدالواحد مفتی پاتر از اولاد مسیح الاولیاء مشاہر العصر کما فی الفرمان عالیشان سلطان اورنگ زیب علیہ الرحمۃ واولاد مفتی کبیر مذکور

سیوستان

مفتی مخدوم دین محمد

اولاد او حضرت نعمان ثانی مخدوم عبدالواحد صغیر سیوستانی قدس اللہ سرہ الاقدس صاحب البیاض

پاتر

مفتی محمود

اولاد او زمینداران قاضی پاتر جدید

خلاصہ ذکر در حال طاہرین کہ در بالا گفتہ ام کہ مختصر در اوراق آخرین نوشتہ ام او حال ہمیں است

لیس الخبر بغائب کالمعائنہ۔ شنیدہ کے بود مانند دیدہ

بالا آوردم کہ باحضرت طاہر محدث ابن یوسف سندھی گجراتی صاحب مصنف این کتاب اذکار الابرار یعنی گلزار ابرار واذکار ابرار ترجمہ اوست چنانچہ او حضرت حاضر ناظر بود و گواہی او از چشم دید اوست و مجمع البحار طاہری در علم دیگر و مجمع الجاد دیگر از تصنیف طاہر دیگر محدث نمی فرماید او تصنیف شیخ محمد ابن طاہر نہروالا گجراتی می نویسد

و جنگ بوہرہ اہل تشعیہ نیز بہ اسم شیخ محمد ابن طاہر نہروالہ محدث منسوب غزوہ چہ نہ با طاہر ابن یوسف محدث و نہ با طاہر محدث نہروالہ احوال در صفحہ ۳۲۲ طاہر است

و این خبر صحیح از مصنف حاضر زمان طاہرین است

www.maktabah.org

(۳) باباشاہ فتح محمد قدس سرہ

از حضرت سرور عالم صلعم لقب باباشاہ یافت نقل از درالدارین اولاد او مشہور در ہندو گجرات ودکہن مختصر المشہور حضرت غلام جیلانی صاحب ابن شیخ رکن الدین سابق قلعہ دار دولت آباد و حضرت نواب مسیح الدین خان بہادر حیدرآباد دکہن از سبب مادر شریفہ سیدہ خلائق آن دیار حضرت ایشان را بہ لقب ''سید'' می خوانند در حقیقت صدیقی سہروردی مسیح الاولیائی مشاہیر العصر اندباقی تذکرہ در کتاب دیگر۔

فافہم علی ذلک۔ ناقلان متاخر لامحالہ از نقل یکدیگر بغیر شناس وبغیر وقوف صرف محاکات سماعی صحیح غیر صحیح در تصنیف خود داخل فرمودہ زیب وزینت تصنیف گزاشتہ اند۔ درحقیقت صحت سخن قابل اعتبار بہ گواہی چشما نقوی تر است در بعضی جا دیدہ کہ یک مشہور بہ نسب فاروقی وغیرہ است کہ در شجرہ سادات وبعضی سادات در نسب دیگر واغیار مخلوط مبدل کردہ اند واین صورت کمی وبیشی در حالات طاہرین نیست بل اکثر در ہر جا دیدہ شد۔ صاحب اخبار الاخیار در ذکر طاہر نہروالہ کہ حالش نوشتہ او ہم مطابق چشم دید معتبر نیست وآنچہ در کتاب سبحۃ المرجان فی آثار ہندستان در عبارت عربی است ودر حالی طاہر نوشتہ است ہمگی بموجب ہمعصر وہم اوطان صاحب گلزار ابرار مختلف است او بیان ہمگی درحال محمد بن طاہر نہروالہ است کہ بالا نوشتہ ام ووشجرہ شیخ طاہر محدث نہروالہ صاحب کتاب تذکرۃ الانساب تصنیف سید امام الدین گلشن آبادی محلہ درگاہ شریف شہر ناسک مطبوعہ نعل بہ نعل تا بہ حضرت صدیق اکبری نویسد وسجادہ درگاہ پیران پٹن نہروالہ چادر نسب خود را فرستادہ نزد راقم واو شجرہ خود را بہ حضرت یار غاری رساند ودر مقابلہ ہر دو رقم تفاوت بسیار نظر است واللہ اعلم۔

اہل عرب کہ درحق شیخ عبدالقادر ثانی مفتی مکہ مکرمہ فرمودہ ست **قد کان جدا بیک بل ضریحہ من اوحد العلماء والفضلاء اعنی محمد طاہر من منجی صدیق حققہ** بغیر مردا۔ معلوم نیست کہ بہ کلام طاہر ملحق است اگر چہ شیخ عبدالقادر مفتی مکہ از اولاد شیخ طاہر محدث نہروالہ است اما در نسب اولاد صدیق اکبری وشہابی السہر وردی طاہر ابن یوسف محدث مشتہر العصر بودی۔

البتہ پرانش شیخ عبداللہ وشیخ رحمتہ اللہ کہ زاد بودوی در پاتریا در سیوستان در اہل عرب بہ لقب شیخین بودند واین ہر دو برادر بودند نہ در قرابت عزیزی پدرشان بیشک عبداللہ طاہر بن یوسف پاتری کہ من مضافات سیوستان است انجا مشہور بودہ اکثر حوالہ اوشان در چند جائی درست دیدہ شد۔

www.maktabah.org

خلاصو

سنڌي ترجمو:

جيڪي نالا حضرت مسيح العاشقين جي ابن ڏاڏن ۽ اولاد جا هن ڪتاب ۾ داخل آهن، ان جي مختصر شرح بطور شجره فهرست سان گڏ واضح ڪئي وئي، ته جيئن ٻنهي جي پاڻ ۾ قرابت سمجهه ۾ اچي.

حضرت شيخ شهاب الدين صغير صديقي سهروردي سنڌي پاتائي قدس سره، وار الاسلام ملتان جي حڪمرانن جي ارادت سان پاڻ پهتا ۽ اتي رهي پيا ۽ شهر کي رونق ڏنائون. سندس ابن ڏاڏن جو شجرو ۽ شيخ الشيوخ ابوحفص عمر شهاب الدين صديقي سهروردي قدس الله سره جو شجرو هڪ ٻئي سان متفق (ساڳيو) آهي. حضرت مسيح الاولياء پنهنجي آبائي شجري ۾ "عين المعاني" ڪتاب جي ديباچي ۾ ذڪر ڪندي شيخ شهاب الدين جي نسب کي صحيح قرار ڏنو آهي. جيئن ته حضرت موصوف شيخ سهروردي ڪبير جي قريب ۽ بعيد اولاد ۾ جڳ مشهور بزرگ گذريا آهن ان ڪري ان کي صديقي سهروردي لکيو آهي. دهليءَ جي بادشاهن جي زماني ۾ پاڻ صوبه ملتان سان وابسته هو ۽ دادو سنڌ کان علاوه پاڻ وارن جا بجٹ بکر سرڪار ۽ پٹ سيوستان سرڪار طرفان ادا ڪيا ويندا هئا. شروع کان ئي مشائخ ۽ بزرگ پاڻ کي "قبة الاسلام" چون ٿا. ڇاڪاڻ ته سن 972ھ ڌاران بزرگن جي ڪتابن ۾انهيءَ نالي سان هڪ عظيم شهر جو تذڪرو ملي ٿو، جتي گهٹيون ديني درسگاهون ۽ مسجدون موجود آهن. پاڻ جي شهرت بحيثيت "سفينة الاولياء" جي هئي جنهن جي ڪري خاص ڪري شمالي علاقي جي اوليائن اڪابرن ان طرف لڏپلاڻ شروع ڪئي. درياءِ سنڌ جي ڪناري تي هئڻ سبب هي شهرن، باغن، ميويدار وٹن جو شهر سڏبو هو. دهليءَ جي بادشاهن پنهنجي فرمانن ذريعي راهداريءَ جو محصول حضرت مفتي الاسلام مخدوم عبدالواحد پاتائي بن مولانا عبدالرحمان بن مولانا محمود کي ڏنو هو، انهن سرڪاري فرمانن ۾ لکيل آهي ته ڏاڙهون وغيره اناج جيڪو پاڻ کان ٻئي ۽ ٽئي کان جيڪي ٻيون جنسون پاڻ اچن ٽيون ان تي چنگي معاف آهي.

هن خاندان جي اڪابرن کي هندستان جي حڪومت پاران مفتيءَ جي

www.maktabah.org

منصب جي شرط سان انعام طور پرڳٺي پاٽ، پرڳٺي باغبان ۽ سيوستان ۾ انعام طور جاگيرون ملنديون رهيون آهن. پر بعض اوقات پاٽ جي زرعي زمينون بغير ڪنهن خاص شرط جي جناب مسيح الاولياء شيخ عيسيٰ بن قاسم بن يوسف پاتري (پاٽائي) قدس اسراره جي اولاد جي ملڪيت رهنديون آيون آهن. مجموعي لحاظ سان شهر پاٽ مسلمان اميرن ۽ حاڪمن جو مرڪز رهيو آهي. سنڌ جي حاڪم مرزا شاهه حسن سنڌ جي ٻين شهرن جي ٻيٽ ۾ پاٽ جي آبادي ۽ ڪي وڏ ڪان وڏ وڏايو ۽ ويجهايو. سندس پٽ مرزا شاهه بيگ جو گادي ۽ جو هنڌ نصرپور پر خود مرزا شاهه حسن جو پنهنجو گادي ۽ جو هنڌ شهر پاٽ هو. چاڪاڻ ته پنهنجي ڏيءُ جو سگ پاٽ ۾ مرزا ڪامران ڪي ڏنو هئائين. مرزا همايون شاهه باري ٻيو پنهنجو سرڪاري خطبو پاٽ ۾ پڙهندو هو ۽ اتان جي عالمن فاضلن ڪان دعاءِ خير جو طالب رهندو هو. مغل لشڪرن ڪي اناج جي رسد پاٽ پرڳٺي جي ڳوٺن جي زمينن مان ٿيندي هئي، تاريخ معصومي ۽ آئيني اڪبري ۾ ان جو گهڻو ذڪر آهي. ٻڃڻ وقت مرزا ڪامران پاٽ ۾ پناهه ورتي هئي.

پر هينئر پراڻي پاٽ جي حالت اها آهي ته ان سرزمين تي آباد گهر ڪندرات جي نشانن ڪانسواءِ ڪجهه نظر نٿو اچي سواءِ ٻن مسجدن جي، جن مان هڪ "مسجد مسيح الاولياء" آهي. جيڪا سندس پوٽي حضرت مخدوم حسن قاري قدس سره جي نالي هئي، جيڪو سنڌ جي مشهور معروف بزرگن مان هو. ٻيو مخدوم اسماعيل اولياء پنهور قدس سره جو قبو آهي. ٻي ڪا شيءِ باقي نه بچي آهي. سنڌ جي شهرن خصوصاً پاٽ تي ڏڳهي زماني ڪان مغل بادشاهن جي لشڪرن ۽ قلاتي قبيلي جي ڪاهن ۽ حملن سبب مصيبتون نازل ٿيندیون رهيون آهن، تان جو پاٽ مڪمل ويران ٿي ويو.

پاٽ جا عام خاص رهاڪو ٽٽل ٻيڙيءَ جي تختن تي سوارن وانگر هيڏانهن هوڏانهن امن جي تلاش ۾ پکڙي ويا. سهڻي اتفاق جي ڳالهه آهي جو انهيءَ رنج ۽ غم ۽ مصيبت جي فضا مان وڏيرو فيض محمد ۽ وڏيرو رياض محمد نالي ٻه زميندار ڏاڍا مشهور ٿيا. جيڪي ميمڻ برادريءَ جي وڏيري ايوري جي اولاد مان آهن اهي غلام علي نوطقاني جي ويجهو "حابڪه" نالي

www.maktabah.org

شهر ۾ وڏي ملازمت جي منصب تي هئا. اتان الله تعالىٰ جي توفيق سان پاڻ وڏي جي ويران وٽن تي بهار جي خوشبو جا جهوٽا لڳڻ لڳا. پرپاسي ۾ رهندڙ ڪن زميندارن ۽ جوٽيجن ۽ انصارين جي زميندارن کان سواءِ مفتي محمود بن مخدوم مفتي عبدالواحد پاڻائي جي اولاد جي سهڪار سان مفتي ڪبير جي باغ جي سرزمين تي سن (؟) ۾ پاڻ نئون اڏيو. جيڪو الله جي فضل سان ترقي ڪرڻ لڳو. جتي ڪلهوڙن جي دور حڪومت ۾ اسلامي احڪام ۽ قانون جاري ڪرڻ لاءِ صديقي خاندان جي استحقاق مطابق ڪين مفتي ۽ قاضيءَ جو منصب عطا ڪيو ويو. اهو آردر حاڪم ميان سرفراز خان لکيو هو.

دستور مطابق انهيءَ نئين پاڻ تي بي سبب مصيبتون ۽ جنگيون مسلط ٿيندیون رهيون. چاڪاڻ ته چانديي قبيلي ان تي حملا شروع ڪيا. گهريلو سامان اسباب سان گڏوگڏ قاسمي، يوسفي ۽ مسيح الاولياڻي ڪتب خانن کي به ساڙي رک ڪري ڇڏيائون.

دراصل فراري قبيلي ۽ نئين پاڻ جي ٻين رهاڪن جي زمينن تي چاندين قبضا ڪيا. ان کان سواءِ انهن ٻيون ملڪيتون به قبايون هيون، جنهن جي ڪري هر شخص حڪمران هجي يا رعيت مان، بيزار ۽ بيقرار هو. حالانڪ حضرت نعمان ثاني صاحب بياض واحدي سيوستاني قدس سره جي زماني ۾ برڪتن ۽ فيوض جون شعاعون هر هنڌ چانيل هيون. ڇڇ زماني تائين پاڻ ۾ رهندڙ مفتي محمود بن مفتي ڪبير (عبدالواحد صديقي) جو اولاد، جوٽيجا ۽ ٻيون قومون سُک ۽ آرام سان زندگي گذارينديا هئا. مخدوم صاحب جي دامن ۾ ماڻهن کي حڪمرانن جي ظلم کان امن امان نصيب هو. جيئن"انشاء واحدي" ۽ "مخزن الڪرامت" جي خطن مان معلوم ٿئي ٿو.

بهرحال زمينن ۽ ملڪيتن جي جهيڙن جهڳڙن سبب نئين پاڻ تي جيڪا بربادي نازل ٿي، ان جو ذڪر هتي ڪرڻ جي ضرورت نه آهي. عقلمندن چيوآهي ته (شعر)

جيڪڏهن هر هنڌ طوفاني هوا هلي تڏهن به الله جي مقبول بانهن جوباريل ڏيئو نه وسائبوآهي.

مسيح الاولياءَ جي خاندان جي بزرگن جي برڪتن ۽ فيوضات الهي جا

www.maktabah.org

چراغ سنڌ کان علاوه پنجاب، هندوستان، گجرات، حيدرآباد دکن، عرب ملڪن ۾ به روشن رهيا آهن. پاڻ شهر جي بربادي ۽ کان پوءِ هن شهر جا مشائخ مختلف هنڌن ڏانهن منتقل ٿي ويا ۽ ماڻهن کي پنهنجي فيض ۽ هدايت جي نور کان فيضياب ڪندا رهيا. اهڙا ئي مراقبا، اهڙي ئي درگاهه ۽ وظائف جو اهڙو ئي مجموعو "درگاهه فضل الهي" تي به جاري آهي، جيڪا سجاده نشين فضل الاهي جي زير نگراني طالبن ۽ محبن جي اصلاح، صلاح ۽ هدايت لاءِ مؤثر خدمت انجام ڏئي رهي آهي. الحمد الله علىٰ ذلک فضل الله يؤتيه من يشاءُ ڪنهن شاعر کهڙا نه چگا بيت چيا آهن: (ترجمو) جيڪي طالب دور آهن پر دل حضوري رکن تا انهن کي فيض حاصل ٿئي ٿو، پر درگاهه جو مجاور نفس جي شرارتن سبب ويجهو هئڻ جي باوجود هدايت کان دور آهي. اهو الله جو فضل آهي ان وقت تائين کو ان مان فيضياب نٿو ٿي سگهي، جيستائين الله نه گهري. ڪيڏي نه عجب جهڙي ڳالهه آهي ته حضرت حسن بصري، بصري مان، بلال حبشي حبش مان، سهيل شام مان دربار نبوت ۾ اچي فيضياب ٿين تا پر مڪي جي سرزمين مان ابوجهلَ پيدا ٿين تا!

سبحان الله پاڻ شهر جي غريب سرزمين صاحب عين الاعيان الحاج مخدوم فضل الله قدس الله اسرار هما جي فيض ۽ هدايت کان فيضياب ٿيندي رهي آهي. جيئن ڏارين ملڪن جي ڪتابن مان به معلوم ٿئي ٿو. الغرض جڏهن مشائخ ڪرام جو پهريون طبقو گذاري ويو ته پوءِ ٻين بزرگن نئون پاڻ اڏيو.[1] جتي وڏيري محب النبي گهٽو نالو ڪيو، جيڪو وڏيرو اپورو پٽي ميمڻ جي اولاد مان هو ۽ سخاوت ۽ مهمان نوازيءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. هر شخص سندس سخاوت ۽ نعمت جي دسترخوان تان فائدو ۽ فيض وٺندو هو تان جو هر هنڌ اهو چوٻول هو ته

پاڻ کهڙي؟ محب النبي ميمڻ واري

پاڻ جي اها شهرت مون پنهنجي ڪنن سان ٻڌي ۽ اهو پاڻ جديد جي

---

[1] پراڻي پاڻ يا نئين پاڻ کي الڳ الڳ دور دراز مفاصلن تي شهر نه آهن. بلڪ پاڻ پراڻي درياه جي ڪپ تي هئي. جيڪا ڪن سبب ڪري بعد جي زماني ۾ زرخيز زمين ۾ ڦهلجڻ لڳي ۽ نئين پاڻ جي نالي سان مشهور ٿي ۽ قديم پاڙو ويران ٿيندو ويو.

www.maktabah.org

ترقيءَ جو شروعاتي دور هو. جيئن ته فيض، ڪرامت، علم الله جي ڏات آهي جنهن جي پالوٽ الله تعاليٰ نئين پاٽ وارن تي به ڪئي هئي ۽ جنهن جون شعاعون ويجهو ۽ پري هر هنڌ پکڙجي ويون. ان جي نتيجي ۾ جتان ڪٽان مريد ۽ محب پاٽ جديد ڏانهن ڇڪجي اچڻ لڳا، جتي عين الاعيان مخدوم حاجي فضل الله قلندري نقشبندي ابن مخدوم عبدالواسع سيوستاني قادري جي خلافت آهي، جنهن جو شجره نسب هن طرح آهي: ابن مخدوم محمد حسن قادري برادر حضرت نعمان ثاني صاحب البياض سيوستاني قدس اسرارهم، ابن مخدوم مفتي دين محمد سيوستاني، ابن مخدوم الاسلام عبدالواحد ڪبير پاٽائي، ابن مولانا عبدالرحمان قاري، ابن مولانا محمود، ابن مخدوم عيسيٰ ثالث، ابن مخدوم حضرت حسن قاري پاٽائي قدس اسرارهم، ابن مولانا شهر الله رمضان ابن شيخ عيسيٰ جنداللہ برهانپوري قدس الله تعاليٰ سره الاقدس، ابن شيخ قاسم پاٽائي برهانپوري، ابن شيخ الاسلام يوسف سنڌي پاٽائي، ابن شيخ رڪن الدين پاٽائي، ابن شيخ معروف پاٽائي، ابن شيخ شهاب الدين ثاني صديقي سهروردي، ابن نور الدين قدس اسرارهم. گجرات وارن جي ڪتاب ۾ ان ڏس ۾ جيڪي نالا نظر آيا آهن انهن کي شجره طور لکيو ويوآهي.

شيخ شهاب الدين صديقي جنهن جو مٿي ذڪر ڪيو ويو،اهو حضرت مسيح الاولياءَ شهاب الدين جي شجري جي تشريح مطابق حضرت شيخ طاهر محدث جي شجري ۾ شامل آهي ۽ شيخ طاهر حضرت مسيح الاولياءَ جو چاچو آهي، جنهن شيخ شهاب الدين سهروردي ثاني جي باري ۾ گجرات وارن جي ڪتاب صفحي 426 ۾ ڄاڻايو ويو آهي ته سندس نيڪ سيرت پٽ شيخ معروف پاٽائي آهي ۽ ان جو پٽ مبارڪ شيخ رڪن الدين آهي، جنهن پاٽ آباد ڪيو.

www.maktabah.org